

ЗАЦВЕРДЖАНА

Пaстaнoвa
Мiнiстэртвa aдукaцыi
Рэспублiкi Бeлaрусь
06.08.2020 № 213

**Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Чалавек і свет»**

для I–IV класаў спецыяльнай агульнаадукацыйнай школы
(спецыяльнай агульнаадукацыйнай школы-інтэрната)
для дзяцей з цяжкімі парушэннямі маўлення, спецыяльнай агульнаадукацыйнай школы
(спецыяльнай агульнаадукацыйнай школы-інтэрната)
для дзяцей з парушэннямі псіхічнага развіцця
(цяжкасцямі ў навучанні) з беларускай мовай навучання і выхавання

**ГЛАВА 1
АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ**

1. Дадзеная вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Чалавек і свет» (далей – вучэбная праграма) прызначана для навучання навучэнцаў з цяжкімі парушэннямі маўлення (далей – ЦПМ) і навучэнцаў з парушэннямі псіхічнага развіцця (цяжкасцямі ў навучанні) (далей – ЦН) на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі. Пры распрацоўцы дадзенай вучэбнай праграмы ўлічвалася магчымасць выкарыстання яе ў класах інтэграванага навучання і выхавання устаноў агульнай сярэдняй адукацыі. У сувязі з гэтым змест дадзенай вучэбнай праграмы суаднесены і максімальна ўзгоднены тэматычна з вучэбнай праграмай па вучэбным прадмеце «Чалавек і свет» для I–IV класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі. У ёй прадугледжана тая ж паслядоўнасць вывучэння прадметнага зместу, захаваны назвы раздзелаў, аб’ём вядучых паняццяў.

2. Мэтай навучання з’яўляецца фарміраванне і развіццё ў вучняў сістэмы рознабаковых і паўнавартасных уяўленняў аб навакольным свеце (прыродзе, чалавеку, грамадстве), значнай для эфектыўнага і бяспечнага ўзаемадзеяння з прыроднай і сацыяльнай асяроддзем і якая спрыяе падрыхтоўцы да паспяховага авалодання натуральна-навуковымі і грамадазнаўчымі вучэбнымі прадметамі на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі.

3. Дасягненне мэты прадугледжвае рашэнне адукацыйных, карэкцыйных і выхаваўчых задач:

фарміраванне і ўзбагачэнне уяўленняў і паняццяў аб навакольных аб’ектах і з’явах, іх разнастайнасці, прыкметах і ўласцівасцях;

карэкцыя пазнавальных працэсаў, прамовы, эмацыйнай сферы навучэнцаў;

фарміраванне на аснове азнаямлення з бліжэйшым прыродным і сацыяльным асяроддзем першапачатковага практычнага вопыту экалагічна і этычна абгрунтаваных паводзін;

засваенне практычных уменняў і навыкаў, неабходных для захавання і ўмацавання ўласнага здароўя, прафілактыкі захворванняў, траўматызму, шкодных звычак;

выхаванне патрыятызму, пазітыўных каштоўнасцей адносінаў да навакольнага свету, асобасных якасцяў культурнага чалавека;

фарміраванне цэласнага ўяўлення пра навакольны свет ва ўсім яго разнастайнасці як дома для ўсяго жывога на Зямлі.

Адбор і сістэматызацыя праграмнага зместу накіраваны на рэалізацыю кампетэнтнаснага падыходу. Засваення зместу дадзенай вучэбнай праграмы дазваляе авалодаць практыка-арыентаванымі прадметнымі ведамі і практычнымі ўменнямі, значнымі для фарміравання станоўчага вопыту жыццядзейнасці, сацыяльна-асобаснага развіцця, сацыялізацыі.

Прыярытэтным з'яўляецца фарміраванне і развіццё ўменняў:

распазнаваць і правільна называць аб'екты і з'явы навакольнага свету (прыродныя і звязаныя з дзейнасцю людзей), назіраць за імі, ўсталёўваць на аснове назіранняў даступныя разуменню прычынна-выніковыя сувязі;

выконваць правілы прыродаахоўнага паводзін, удзельнічаць у пасільнай дзейнасці па паляпшэнню стану прыроды бліжэйшага акружэння, догляду за культурнымі раслінамі, хатнімі жывёламі;

паспяхова дзейнічаць у сацыуме ў розных жыццёвых сітуацыях, весці дыялогі з захаваннем маральна-этычных нормаў;

фарміраваць навыкі бяспечных паводзін пры кантактах з аб'ектамі і з'явамі навакольнага рэчаіснасці ў паўсядзённым жыцці.

Змест дадзенай вучэбнай праграмы распрацаван на аснове канцэпцыі экалагічнай адукацыі асобы. Асаблівая ўвага нададзена знаёмству з прыроднай разнастайнасцю, каштоўнасці кожнага прадстаўніка жывой прыроды, сувязях і залежнасцяў паміж нежывой і жывой прыродай, у сярэдзіне жывой прыроды, паміж прыродай і чалавекам.

Пры вывучэнні прыроды ў вучняў мэтанакіравана фармуюцца ўменні назіраць за сезоннымі з'явамі, якія арганізуюцца па меры наступу іх у прыродзе. Так забяспечваецца пачуццёвая база працэсу пазнання, неабходная для актывізацыі пазнавальнай дзейнасці вучняў, стварэння дадатковых умоў для маўленчай практыкі. Вучні I–II класаў у працэсе штодзённых назіранняў за сезоннымі зменамі ў прыродзе, арганізаваных педагагічным работнікам засвойваюць, за якімі аб'ектамі нежывой прыроды трэба весці назіранні, каб ахарактарызаваць надвор'е. Эпізодычна арганізуюцца непасрэднае ўспрымання таго, што можна назіраць у сонечны (пахмурны, хмарны, дажджлівы) дзень, ўсталёўваюцца паслядоўныя (што спачатку, што потым) і прычынна-выніковыя (чаму) сувязі паміж назіранымі з'явамі. У ходзе назіранняў вучні адказваюць на пытанні (з улікам адпрацаванай лексікі і граматычных форм), супастаўляюць стан надвор'я за два дні. Дадзеныя назіранняў фіксуюцца з дапамогай малюнкаў, аплікацый у класным каляндары прыроды, а таксама на старонках рабочых сшыткаў з выкарыстаннем умоўных знакаў.

Адной з задач педагагічнага работніка з'яўляецца рэалізацыя магчымасцей зместу дадзенай вучэбнай праграмы для паслядоўнага і сістэматычнага фарміравання і развіцця звязнай мовы, пэўнага кола лагічных уменняў, якія важныя для абедзвюх катэгорый вучняў.

Асноўнымі напрамкамі работы па развіцці маўлення з'яўляюцца: назапашванне і пашырэнне слоўнікавага запасу, раскрыццё, ўдакладненне, паглыбленне разумення значэнняў слоў, актывізацыя слоўніка; фарміраванне ўстойлівых сувязяў паміж вобразамі канкрэтных аб'ектаў навакольнага свету і словамі-назвамі, словамі-прыкметамі, словамі-дзеяннямі; ўключэнне слоў у словазлучэнні, а словазлучэнняў у сказы; фарміраванне ўменняў будаваць звязнае выказванне, апісваць вывучаемы аб'ект па знешніх прыкметах, пазнаваць яго па апісаннях і іншае.

На ўроках вучні практыкуюцца ў выдзяленні вывучаемых аб'ектаў з шэрагу іншых, выкананні паслядоўных перцэпцыйных (абследавальцельскіх) дзеянняў пры вызначэнні прыкмет і уласцівасцяў, устанаўленні агульных і адметных прыкмет, пазнаванні аб'ектаў па істотных прыкметах ў рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках), класіфікацыі і дыферэнцыяцыі, абагульненні і канкрэтызацыі, выключэнні «лішняга», выдзяленні частак цэлага на аснове глядзельнага ўспрымання, распазнання аб'ектаў па іх частках (дэталю), вызначэнні прыналежнасці вывучаемага аб'екта да радавога паняцця.

У I класе фармуюцца першапачатковыя ўяўленні і паняцці аб раслінах і жывёл той мясцовасці, у якой знаходзіцца школа. На ўроках вучні даведваюцца пра агульныя і канкрэтныя назвы вывучаемых відаў раслін, жывёл, вылучаюць іх знешнія прыкметы, распазнаюць у прыродным асяроддзі. З мэтай забеспячэння спарадкаванасці і сістэмнасці ў рабоце па азнаямленню вучняў з раслінамі і жывёламі, у дадзенай вучэбнай праграме пералічаны іх віды. У многіх выпадках яны паказаны ў якасці прыкладаў.

Вучні з ЦПН і вучні з ЦН не заўсёды самастойна выяўляюць (заўважаюць) аб'екты, якія напаяняюць навакольным светам, не працягваюць да іх цікавасці. На ўроках педагагічны работнік звяртае ўвагу на выбраныя для вывучэння аб'екты з дапамогай пытанняў, практыкаванняў, прамых указанняў. Вучні засвойваюць паняцці не адразу, а паступова. У І класе некаторыя паняцці ўводзяцца, але не фармуюцца. Узровень абагульнення паняццяў вызначае педагагічны работнік, арыентуючыся на магчымасці вучняў. З відамі раслін і жывёл, якіх няма ў школьным наваколлі, можна пазнаёміць вучняў з дапамогай нагляднага матэрыялу, але гэтыя віды не павінны вывучацца на першых уроках у І класе.

Дадзеная вучэбная праграма ўключае ў І і II класе падобную тэматыку для назіранняў у прыродзе. Разам з тым, змест дадзенай вучэбнай праграмы для І класа не пераносіцца аўтаматычна ў II клас. У II класе на новым матэрыяле працягваецца праца па назапашванні на нагляднай аснове ўяўленняў і паняццяў пра іншыя аднародныя прыродныя аб'екты, развіццю маўлення, асноўных лагічных уменняў. Канцэнтрычны спосаб пабудовы дадзенай вучэбнай праграмы дазваляе засвойваць матэрыял, паступова ўскладняючы яго. Уведзеныя ў І класе паняцці ў II класе развіваюцца па аб'ёме і глыбіні, ажыццяўляецца перанос паняццяў у новыя ўмовы. Кожная новая расліна ці жывёла, вылучаныя для вывучэння ў II класе, пазнаюцца як аднесеныя да пэўнай групы (роду), праводзіцца праца, накіраваная на павышэнне ўзроўню абагульнення паняццяў, развіццё ўменняў выяўляць істотныя прыкметы аб'ектаў, пераносіць абагульненне на іншыя прыродныя аб'екты. Даюцца заданні на параўнанне па вылучаных апісаннях, групуванні з моўным каменціраваннем, дыферэнцыяцыю родавых і відавых паняццяў, якія садзейнічаюць развіццю мыслення і маўлення. Навучэнцы авалодваюць паняццямі, засвойваючы іх паступова па меры ўключэння ў самастойную практычную (у тым ліку маўленчую) дзейнасць.

На ўроках ў II класе пашыраюцца ўяўленні пра ролю Сонца ў жывой прыродзе, змену інтэнсіўнасці яго прамянёў у розныя поры года, узрастаюць патрабаванні да самастойнасці вучняў пры правядзенні назіранняў, засваенні відаў практычнай дзейнасці. Гэта адбіваецца на развіцці мовы вучняў. З кожным годам самастойнасць навучэнцаў пры пабудове моўных выказванняў узрастае. Апіраючыся на непасрэдныя назіранні навучэнцаў, у іх развіваецца моўная актыўнасць, фарміруюцца ініцыятыўныя формы маўлення. Сфарміраваныя ўяўленні аб навакольных аб'ектах і з'явах даюць жывы змест словам, матэрыял для разнастайных практыкаванняў у выражэнні сваіх думак.

Прадстаўнікоў расліннага і жывёльнага свету, якія падаюцца ў раздзелах «Расліны – частка жывой прыроды», «Жывёлы – частка жывой прыроды», сезонную працу людзей, ахову здароўя ў розныя поры года можна вывучаць на асобных уроках (іх фрагментах), а таксама ў ходзе назіранняў за сезоннымі зменамі ў прыродзе. На уроках (фрагментах ўрокаў) вучні атрымліваюць веды ў ходзе непасрэднай працы з натуральным наглядным матэрыялам: жывымі раслінамі (іх часткамі), узорами карысных выкапняў, прадметамі рукатворнага свету. На аснове дзеянняў з рэальнымі аб'ектамі вучні набываюць практычныя навыкі параўнання іх спачатку па адной, а потым па некалькіх прыкметах (колерах, форме і іншым). Ад дзеянняў з рэальнымі прадметамі вучні пераходзяць да дзеянняў з іх выявамі, ад іх – да дзеянняў з родавымі і відавымі паняццямі.

З мэтай фарміравання сучасных уяўленняў аб месцы чалавека ў навакольным свеце, яго непарыўнай сувязі з прыродай з'яўляецца лагічным уключэнне ў адукацыйны кампанент «Прырода і чалавек» раздзела «Чалавек – частка жывой прыроды, яго здароўе і бяспека». Вывучаючы матэрыял, прадстаўлены ў гэтым раздзеле, вучні знаёмяцца з ахай здароўя, правіламі бяспекі жыццядзейнасці ў прыродным асяроддзі. Пытанні аховы здароўя інтэграваныя ў многія іншыя тэмы з улікам унутраных сувязей і пераемнасці паміж імі.

Дадзенай вучэбнай праграмай прадугледжана фарміраванне ўяўленняў аб рукатворным свеце, створаным працай людзей (прадметы мэблі, посуд, адзенне, абутак, інструменты, транспарт і іншае). З апорай на наглядны матэрыял навучэнцы авалодваюць сэнсарнымі эталонамі, размяркоўваюць прадметы (іх малюнкi) на пэўную колькасць груп не толькі па колерах, форме, але і па функцыянальным прызначэнні, вылучаюць з групы

непадыходзячыя прадметы, утвараюць новыя групы. Значная ўвага пры вывучэнні тэмы надаецца адпрацоўцы элементарных практычных уменняў па бяспечным выкарыстанні прадметаў рукатворнага свету ў паўсядзённым жыцці з улікам уласцівасцей матэрыялу, з якога яны выраблены.

У ІІІ класе вывучаюцца тэмы аб нежывой прыродзе (вадзе, паветры, глебе), праводзіцца дэтaлeвaя разгляд груп дзікарослых і культурных раслін, хатніх і дзікіх жывёл. У ролі гaлoўнaгa мeтaдy ў прaцeсe aзнaямлeння з нaвaкoльным свeтaм пa-рaнeйшaмy зaстaeццa нaзiрaннe, пры вывучэнні вучэбнага матэрыялу метадам разумення выступае вопыт (у элементарным выглядзе). На аснове атрыманых уяўленняў значная ўвага надаецца адпрацоўцы правіл прыродаахоўных паводзін, бяспечнай жыццядзейнасці.

У дадзеную вучэбную праграму для ІV класа ўключаны тэмы, звязаныя з прыстасаваннем раслін і жывёл да ўмоў жыцця ў прыродных супольнасцях, знаёмствам з узаемасувязямі жывых арганізмаў з асяроддзем пражывання і чалавекам, з разнастайнасцю прыроды на зямным шары. Вучні знаёмяцца са спосабамі арыентавання на мясцовасці, асноўнымі формамі зямной паверхні, глобусам і фізічнай картай, некаторымі відамі карысных выкапняў. Пры вывучэнні праграмнага матэрыялу ўзбагачаюцца ўяўленні аб разнастайнасці і адзінстве прыроды.

Вучні засвойваюць правілы бяспекі жыццядзейнасці, звязаныя з харчаваннем, дыханнем, сном, выкарыстаннем вады, паветра, сонца. Асабліва ўвага надаецца пытанням прафілактыкі захворванняў, траўматызму, шкодных звычак.

У V класе ў поўным аб'ёме вывучаецца змястоўны блок «Мая Радзіма – Беларусь», прадстаўлены ў дадзенай вучэбнай праграме і навучальных дапаможніках для ІV класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Змест дадзенага блоку забяспечвае ўмовы для пераходу да сістэматызаванага вывучэння гісторыі ў базавай школе.

У змест дадзенай вучэбнай праграмы ўсіх класаў уключаны маральныя, экалагічныя, эстэтычныя, эканамічныя і іншыя ўяўленні і паняцці, якія дазваляюць вырашаць задачы павышэння адаптыўных магчымасцей навучэнцаў.

Матэрыял вялікіх раздзелаў раздзелены на меншыя часткі – падраздзелы, тэмы, пасля вывучэння якіх арганізуецца абагульняючае паўтарэнне, якое мае вялікае значэнне ў замацаванні і сістэматызацыі ведаў. У шэрагу выпадкаў педагагічны работнік арганізуе яго ў рамках вучэбнага часу, які адводзіцца для вывучэння падраздзела.

Спецыяльнага педагагічнага кіраўніцтва патрабуе арганізацыя на ўроках і пасля ўрокаў практыкаванняў, накіраваных на авалоданне прыёмамі пазнавальнай дзейнасці, развіцця маўлення. Таму ў дадзенай вучэбнай праграме, унутры асноўнага зместу ўрокаў, прадстаўлены прыкладныя рэкамендацыі па ўключэнні ва ўрок некаторых карэкцыйных практыкаванняў. Пры планаванні работы па вывучэнні аднатыпнага навучальнага матэрыялу педагагічны работнік мае магчымасць у кожным бягучым навучальным годзе выкарыстоўваць рэкамендацыі папярэдняга года навучання.

Педагагічнаму работніку неабходна дакладна ўяўляць, якімі ўменнямі будуць авалодваць вучні. У сувязі з гэтым фарміруемыя ўменні вынесены ў пачатак вывучаемых раздзелаў (падраздзелаў). У абагульненым выглядзе яны прадстаўлены ў прыкладных патрабаваннях да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў.

Навакольны свет – гэта тое, што «заўсёды з намі», і яго пазнанне не можа абмяжоўвацца рамкамі ўрока. Таму праца па замацаванні практычных уменняў, распачатая на ўроках, працягваецца ў розных формах пасля іх заканчэння пад кіраўніцтвам выхавальнікаў, бацькоў (у працэсе рэжымных момантаў, паўсядзённых справах, на пазакласных занятках). У пасляўрочны час праводзяцца мэтавыя прагулкі па зададзеных настаўнікам маршрутах, экскурсіі, назіранні за раслінамі, жывёламі, шматлікімі сезоннымі з'явамі.

Дадзеная вучэбная праграма арыентуе на шырокае выкарыстанне пазакласнай работы як формы арганізацыі вучняў для выканання пасля ўрокаў абавязковых работ па заданнях педагагічнага работніка. Яна дазваляе выкарыстоўваць «школу жыцця» ў карэкцыйнай рабоце, у адукацыйным працэсе, пераносіць веды і ўменні, засвоеныя на ўроках, у знешнюю дзейнасць, паўсядзённа іх выкарыстоўваць. Пасля ўрокаў вучні

засвойваюць розныя формулы маўленчых зносін у нестандартных сітуацыях, прыёмы бяспечнага абыходжання з прадметамі рукатворнага свету (посудам, сталовымі прыборамі і іншымі), спосабы практычнага арыентавання на мясцовасці.

На аснове дадзенай вучэбнай праграмы педагагічны работнік арганізуе пераемнасць паміж навучаннем на ўроках, выхаваннем пасля ўрокаў і сямейным выхаваннем, вызначае аптымальныя формы супрацоўніцтва з выхавацелямі і бацькамі па стварэнні адзінай прасторы развіцця і выхавання вучня. Пры складанні каляндарна-тэматычнага планаваўня прадугледжваецца папэраджальная праца, якая падрыхтоўвае навучэнцаў да вывучэння тэмы на ўроку, а таксама дадатковая праца па «слядах» ўрока.

У дадзенай вучэбнай праграме вызначана прыкладнае размеркаванне часу на вывучэнне адукацыйных кампанентаў, раздзелаў, тэм. У тых частках дадзенай вучэбнай праграмы, дзе адведзена некалькі гадзін на вывучэнне тэмы, даецца паўрочнае дзяленне: тэмы асобных урокаў і іх прыкладны змест аформлены з новага абзаца.

Педагагічны работнік можа самастойна вызначаць аб'ём і паслядоўнасць вывучэння зместу, уключаць у яго крэзнаўчы матэрыял, пераразмяркоўваць гадзіны, улічваючы ўмовы працы, падрыхтаванасць навучэнцаў, магчымасці для арганізацыі назіранняў, практычных работ у прыродзе. Ён клапаціцца пра абсталяванне ўрокаў разнастайнымі нагляднымі дапаможнікамі (натуральны матэрыял, табліцы, слайды, відэаматэрыялы і іншае).

Змястоўны блок дадзенай вучэбнай праграмы дапоўнены практычным кампанентам, у якім прадстаўлены прыкладныя віды і формы дзейнасці, якія спрыяюць выпрацоўцы ўменняў і карэкцыі псіхічных працэсаў. На ўроках «Чалавек і свет» і пасля іх праводзяцца практычныя работы (як адзін з відаў вучэбнай дзейнасці), дыдактычныя гульні, сустрэчы з людзьмі розных прафесій. Неабходны інструкцыйныя заняткі, на якіх вучні, прытрымліваючыся пакрокавай інструкцыі, у пэўнай паслядоўнасці адпрацоўваюць алгарытмы дзеянняў, якія ўваходзяць у склад практычных прыёмаў. Пры вывучэнні зместу адукацыйнага кампаненту «Чалавек – частка грамадства» асаблівае месца займаюць разыгрыванне па ролях сітуацый, фрагменты сюжэтна-ролевых гульняў, рэпетыцыю маўленчых і сацыяльных паводзін.

Уключаючыся ў разнастайныя віды і формы работ, вучні набываюць практычны (у тым ліку маўленчы) вопыт узаемадзеяння з навакольным светам, важны для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці. Маўленчы вопыт навучэнцы назапашваюць, авалодваючы значэннямі адпрацаваных на ўроках слоў, актыўным іх выкарыстаннем у маўленчай практыцы. Віды і формы работ па меркаванні педагагічнага работніка могуць быць дапоўнены. Важна каб і віды, і формы былі па сілах для вучняў у інтэлектуальных і ў аперацыйна-тэхнічных адносінах.

ГЛАВА 2 ЗМЕСТ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ

I КЛАС (60 г.)

Уводзіны (2 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

назваць краіну, у якой мы жывем, яе галоўны горад (сталіцу), свой населены пункт; адрозніваць, называць і паказваць у рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках) аб'екты прыроды і прадметы, створаныя працай людзей (вырабы).

Наша Радзіма – Беларусь (1 г.)

Рэспубліка Беларусь – дзяржава, у якой мы жывём. Дзяржаўныя сімвалы – Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь. Мінск – галоўны горад (сталіца) нашай Радзімы. Мой горад (вёска). Прыгажосць навакольнай прыроды.

Што нас акружае (1 г.)

Разнастайнасць аб'ектаў навакольнага свету. Неба, сонца, вада, расліны, жывёлы, чалавек – прырода (увядзенне паняцця). Дамы, машыны, кнігі, адзенне, мэбля – прадметы, створаныя працай людзей (вырабы) (увядзенне паняцця). Неабходнасць беражлівых адносін да навакольнага. Вучымся задаваць пытанні аб тым, што бачым вакол сябе.

Практычная работа: распазнаванне ў найбліжэйшым атачэнні і на дэманстрацыйным матэрыяле аб'ектаў прыроды і прадметаў, зробленых і пабудаваных рукамі людзей.

Прырода і чалавек (48 г.)

Прырода вакол нас (2 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выдзяляць аб'екты прыроды з шэрагу іншых, паказваць і называць іх;

адрозніваць аб'екты нежывой і жывой прыроды, выконваць практычнае групуванне, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць;

назваць поры года ў пэўнай паслядоўнасці.

Што такое прырода (1 г.). Разнастайнасць прыродных аб'ектаў бліжэйшага акружэння: неба, сонца, пясок, камяні, расліны, жывёлы і іншае. Пору года, іх паслядоўнасць. Арганізацыя сістэматычных назіранняў за сезоннымі зменамі ў нежывой і жывой прыродзе.

Прырода нежывая і жывая (1 г.). Пясок, камяні, вада, паветра – нежывая прырода (увядзенне паняцця)*. Расліны, жывёлы, людзі – жывая прырода (увядзенне паняцця). Усё жывое звязана з нежывой прыродай: сонцам, вадой, паветрам і іншым. Неабходнасць аховы прыроды.

Арганізаваныя назірання за жыццёвымі праявамі ў раслін, жывёл кутка прыроды ў класе (школе).

Практычная работа: знаёмства з узорами пяску, гліны, каменьчыкаў.

Восеньскія змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека

(6 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Фарміруемыя ўменні пры вывучэнні сезонных змен у прыродзе (восенню, зімой, вясной, летам), у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

ідэнтыфікаваць прыродныя аб'екты пры непасрэдным ўспрыманні і на малюнках;

назіраць за надвор'ем, сезоннымі зменамі ў жыцці раслін, жывёл, працай людзей у прыродзе; суадносіць прыродныя з'явы з адпаведным часам года;

правільна выбіраць вопратку (галаўны ўбор, абутак) з улікам сезону, надвор'я;

выконваць элементарныя правілы бяспечных паводзін у прыродзе ў розныя сезоны;

ужываць у маўленні назвы галаўных убораў, прадметаў адзення, абутку, іх дэталей; называць знешнія прыкметы прадметаў; складаць словазлучэнні са словамі-назвамі і словамі-прыкметамі.

Нежывая прырода восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў).

Як мы даведваемся, што наступіла восень. Сонца восенню. Памяншэнне працягласці дня. Прыкметнае пахаладанне*. Пахмурныя дні*. Частыя халодныя дажджы*. Слякаць на вуліцы*. Магчымасць выпадзення першага снегу.

Арганізаваныя назіранні за надвор'ем (штодня) і восеньскімі з'явамі ў нежывой прыродзе (рэгулярна).

Інструктыўны занятак: праца з каляндаром прыроды і дзённікамі назіранняў на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Восеньскія месяцы (на працягу восені). Верасень – пачатак восені*. Частыя дажджы. Кастрычнік – сярэдзіна восені. Залатая восень. Прыгажосць восеньскай прыроды*. Павелічэнне колькасці пахмурных і дажджлівых дзён. Лістапад – позняя восень*. Самы халодны месяц восені.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго восеньскага месяца да другога; выяўленне (па пытаннях, на аснове назіранняў), чым кожны цяжучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Апісанне восеньскага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу восені). Паслядоўнасць назіранняў і прыкладныя пытанні аб надвор'і падчас назіранняў паказаны ніжэй.

Сонца (якое?): яркае, негарачае*, сонца не відаць*, зайшло за хмару*, грэе слаба, грэе не так, як улетку і іншае.

Неба (якое?): яснае (няма хмар)*, хмарнае*, пахмурнае (пакрыта аблокамі)*, сіняе*, блакітнае*, шэрае*, высокае*, нізкае*. Аблокі (якія?): белыя*, шэрыя*, воблакаў няма*. Хмары (якія?): шэрыя*, цёмныя*, хмар няма*.

Вецер (які?): слабы*, моцны*, парывісты*, цёплы*, халодны*, ветру няма*.

Дождж (які?): дробны*, буйны*, халодны*, цёплы*, дажджу няма.

Іншыя з'явы: туман і так далей*.

Дзень (які?): цёплы*, халодны*, сонечны*, пахмурны*, дажджлівы*, спякотны*, ветраны*, марозны і іншае*.

Надвор'е (якое?): цёплае*, гарачае*, халоднае*, прахладнае*, сырое*, сухое і іншае*.

Расліны ўвосень (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў).

Падрыхтоўка раслін да зімы. Змена колеру лісця ў дрэў і хмызнякоў*. Лістапад (увядзенне паняцця)*. Засыханне траў*. Разнастайнасць пладоў і насення*.

Мэтавы выхад у прыроду: «Адшукайце прыкметы восені».

Практычныя работа: складанне восеньскіх букетаў з рознакаляровага лісця, кветак; вызначэнне формы, колеру лісця раслін (жоўты, аранжавы, буры, плямісты, залацісты і іншае), афарбоўку пялёсткаў, пах кветак; збор прыроднага матэрыялу для падрыхтоўкі ўласных вырабаў.

Дыдактычныя гульні: «Калі гэта бывае», «Што спачатку, што потым».

Жывёлы восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў).

Падрыхтоўка жывёл да зімы. Знікненне матылькоў, камароў, мух, вос і іншых насякомых*. Адлёт пералётных птушак*. Змена афарбоўкі і гушчыні поўсці ў звяроў (звяц, вавёрка і іншае). Запасы ежы для зімоўкі (вавёркі, мышы).

Арганізаваныя назіранні за жыццём жывёл у найбліжэйшым прыродным асяроддзі.

Праца людзей у прыродзе восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў).

Восеньскія працы ў полі, садзе, на агародзе*. Збор ураджаю, нарыхтоўка кармоў для хатніх жывёл, пасадка дрэў і кустоў і іншае*.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы).

Практычная работа: дапамога дарослым у восеньскіх працах: збору ўраджаю гародніны, садавіны, падрыхтоўцы градак да зімы і іншае; моўнае суправаджэнне выкананых дзеянняў.

Восень і здароўе (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу восені).

Любімыя гульні і забавы дзяцей на свежым паветры, іх роля ва ўмацаванні здароўя. Што надзець на восеньскі шпацыр. Што значыць «апранацца па надвор'і»*. Што можа быць небяспечным восенню: халодны дождж, моцны вецер, густы туман і іншае.

Практычная работа: выбар адзення, галаўных убораў, абутку для восені, адрозненне іх ад летніх; дэманстрацыя правільных прыёмаў карыстання парасонам, капюшонам.

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што мы даведаліся пра восень».

Расліны – частка жывой прыроды (7 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выдзяляць расліны (дрэвы, хмызнякі, травы) з шэрагу іншых аб'ектаў; адрозніваць, паказваць у прыродных умовах (на малюнках, фотаздымках) дрэвы, хмызнякі, травяністыя расліны; распазнаваць па знешніх прыкметах, паказваць, правільна называць наглядна

ўспрынятыя, вывучаныя віды дрэў (хмызнякоў, травы; раслін саду, агароду, кветніку; гародніны, садавіны, садовых ягад);

вызначаць агульныя і адметныя прыкметы, параўноўваць расліны (гародніна, садавіна, ягады) па адной і па некалькіх прыкметах на нагляднай аснове; выконваць практычнае групуванне (прыкмета групування ўсталёўваецца па пытаннях настаўніка), называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць;

прыводзіць прыклады дрэў, кустоў, траў; лісцевых і іглічных дрэў; раслін саду, агароду, кветніку; паказваць і называць асноўныя часткі (органы) раслін, суадносіць часткі з цэлым;

выконваць элементарныя практычныя дзеянні па падрыхтоўцы гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу;

выкарыстоўваць у маўленні: агульныя і канкрэтныя назвы вывучаных відаў раслін, гародніны, садавіны, садовых ягад; словы-прыкметы, якія выказваюць зрокавыя, тактыльныя, слыхавыя, смакавыя, абаняльныя ўяўленні.

Разнастайнасць раслін, іх значэнне ў жыцці чалавека. Часткі расліны (на прыкладзе кветкава-травяністай): карань, сцябло, ліст, кветка, плод з насеннем (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове)**. Дрэва, хмызьяк, травяністая расліна (увядзенне паняццяў). Неабходнасць аховы раслін.

Разнастайнасць дрэў: бяроза, клён, елка і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Часткі дрэва (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Лісцяныя (бяроза, клён) і іглічныя (елка) дрэвы (увядзенне паняццяў).

Разнастайнасць кустоў: бэз, парэчкі і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Часткі хмызняку (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове).

Разнастайнасць травяністых раслін: дзьмухавец, трыпутнік, канюшына і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Часткі травяністай расліны (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Дрэвы, хмызьякі, травы – гэта расліны (абагульненне).

Расліны кветніку: ружа, астра, календула і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Для чаго вырошчваюць расліны ў кветніках.

Расліны агароду: агурок, памідор, морква і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Для чаго вырошчваюць расліны на гародах. Гародніна (увядзенне паняцця). Разнастайнасць гародніны**. Карысць свежай гародніны, правілы ўжывання яе ў ежу.

Расліны саду: яблыня, ігруша, чорныя і чырвоныя парэчкі і (або) іншыя*. Асаблівасці знешняга выгляду. Для чаго вырошчваюць расліны ў садах. Садавіна (увядзенне паняцця). Разнастайнасць садавіны, ягад**. Карысць свежых садавіны, ягад, правілы ўжывання іх у ежу. Чаму нельга есці нямытую гародніну, садавіну, ягады.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра расліны» (адводзіцца частка ўрока).

Мэтавая прагулка ў бліжэйшы парк, сквер (на школьны агарод, у сад, кветнік). Выкарыстанне прадметных малюнкаў з выявамі раслін падчас назіранняў адпаведных аб'ектаў у прыродзе (уменне суадносіць, ідэнтыфікаваць).

Практычная работа: мадэліраванне будовы раслін; праца з натуральным раздатачным матэрыялам: вызначэнне формы, колеру, велічыні лісця, кавалачкаў кары, шышак (хваёвых); асаблівасцей лупіны, смаку, паху гародніны, садавіны, ягад; размеркаванне па групах картак з малюнкамі знаёмых раслін (у рамках заяўленых тэм); адпрацоўка бяспечных (для сябе і прыродных аб'ектаў) паводзін у прыродзе.

Інструктыўны занятак: сартаванне гародніны, садавіны, ягад, падрыхтоўка іх да ўжывання ў ежу, складванне ў вазу.

Творчыя работы (можна калектыўныя). Аплікацыя, лепка, размалёўванне контурных малюнкаў, штрыхоўка, падрыхтоўка вырабаў з выкарыстаннем прыроднага матэрыялу.

Дыдактычныя гульні: «З чыёй галінкі «дзеткі»?», «Падбяры лісток», «Знайдзі дрэва», «Цудоўны мяшчак» і іншыя.

Жывёлы – частка жывой прыроды (7 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выдзяляць жывёл (насякомых, рыб, птушак, звяроў) з шэрагу іншых аб'ектаў; адрозніваць, паказваць у прыродных умовах (на малюнках, фотаздымках) насякомае, рыбу, птушку, звера; распазнаваць па знешніх прыкметах, паказваць, правільна называць наглядна успрынятыя вывучаныя віды насякомых, рыб, дзікіх і хатніх жывёл;

устаўляць агульныя і адрэзныя прыкметы жывёл, параўноўваць па адной і па шэрагу прыкмет на нагляднай аснове; выконваць практычнае групуванне (прыкмета групування ўстаўляецца па пытаннях настаўніка), называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць;

прыводзіць прыклады насякомых, рыб, дзікіх і хатніх жывёл; вылучаць у пэўным парадку, паказваць і называць асноўныя часткі (органы) цела жывёл, суадносіць частку з цэлым;

выконваць элементарныя практычныя дзеянні па догляду за жывёламі кутка прыроды (хатнімі жывёламі);

ужываць у маўленні: агульныя і канкрэтныя назвы вывучаных відаў жывёл, іх дзіцяныя; словы з памяншальна-ласкавым значэннем; словы, якія выражаюць знешнія прыкметы жывёл; словы-дзеянні, якія абазначаюць спосаб перамяшчэння, галасавыя рэакцыі жывёл.

Разнастайнасць жывёл, іх значэнне ў жыцці чалавека. Насякомыя, рыбы, птушкі, звяры (увядзенне паняццяў). У прыродзе ўсе патрэбныя і важныя.

Насякомыя: матылёк, жук, аса, муха і (або) іншыя. (Аглядае знаёмства). Асаблівасці знешняй будовы тулава матыля (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Адрозненне насякомых ад іншых жывёл. Неабходнасць аховы насякомых.

Рыбы: карась, шчупак, сом і (або) іншыя. (Аглядае знаёмства). Асаблівасці знешняй будовы тулава рыб (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Умовы, неабходныя для жыцця рыб. Адрозненне рыб ад іншых жывёл. Неабходнасць аховы рыб.

Птушкі: верабей, сініца, шпак, ластаўка і (або) іншыя. Часткі тулава птушак (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Пакровы тулава Адрозненне птушак ад іншых жывёл. Як рухаюцца, як голас падаюць.

Дзікія птушкі: пералётныя (ластаўка, шпак і (або) іншыя), зімучыя (сініца, верабей і (або) іншыя). Неабходнасць аховы дзікіх птушак.

Дзікія звяры: лісіца, заяц, вавёрка і (або) іншыя. Часткі тулава звяроў (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Пакровы тулава. Адрозненне звяроў ад іншых жывёл, ежа, звычайкі канкрэтных звяроў. Як рухаюцца, як голас падаюць. Дзіцяныя дзікіх звяроў, жыллё (нара, дупло, бярога і інш.). Неабходнасць аховы дзікіх звяроў.

Хатнія жывёлы: кошка, собака, карова, куры і (або) іншыя (Хто звер, а хто птушка). Дзіцяныя хатніх жывёл (хто ў каго, хто чый). Значэнне хатніх жывёл у жыцці чалавека.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра жывёл» (адводзіцца частка ўрока).

Экскурсія (мэтавая прагулка) у заапарк (звярынец) – па магчымасці. Адпрацоўка правілаў бяспечных паводзін у заапарку (звярынцы).

Арганізаваныя назіранні за акварыумнымі рыбамі, жывёламі ў кутку прыроды, дзікімі і свойскімі жывёламі – па магчымасці. Выкарыстанне прадметных малюнкаў з выявамі жывёл падчас назіранняў адпаведных аб'ектаў у прыродзе (уменне суадносіць, ідэнтыфікаваць).

Практычныя работы: мадэляванне будовы тулава жывёл; размеркаванне па групах картак з малюнкамі знаёмых жывёл (у рамках заяўленых тэм); дапамога дарослым па доглядзе за жывёламі ў кутку прыроды, хатнімі жывёламі (катом, сабакам, курамі) – па магчымасці.

Творчыя работы (індывідуальныя або калектыўныя). Аплікацыя, лепка, размалёўванне контурных малюнкаў, штрыхаванне, канструяванне, выраб дэталей з выкарыстаннем прыроднага матэрыялу.

Дыдактычныя гульні: «Хто чый?», «Хто жыве ў хляве (птушніку)?», «У каго дом у лесе (вадаёме)?»

Чалавек – частка жывой прыроды, яго здароўе і бяспека (3 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выражаць сацыяльна значымую інфармацыю пра сябе (імя, прозвішча, узрост, хатні адрас і іншае);

паказваць і называць часткі свайго тулава; адрозніваць і паказваць правільную і няправільную выправу, сачыць за сваёй выправай пры чытанні, пісьме; вызначаць правы і левы бок цела, называць прадметы, якія знаходзяцца справа, злева;

ацэньваць свой знешні выгляд, выяўляць і знішчаць непарадак (з удзелам дарослых); выконваць элементарныя дзеянні па догляду за сваім целам.

Будзем знаёмыя. Я – хлопчык, я – дзяўчынка. Я – чалавек, ты – чалавек (фарміраванне пазітыўнага ўяўлення аб сваім фізічным Я). Культура знешняга выгляду навучэнца (прычоска, адзенне, абутак, санітарны стан скуры, пазногцяў). Што значыць быць ахайным.

Будова тулава чалавека (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове)*. Правы і левы бок тулава. Часткі асобы (сінтэз-аналіз-сінтэз з выкарыстаннем люстэрка)*. Постаць правільная і няправільная.

Вочы, вушы, нос, язык, скура – памочнікі ў спазнанні навакольнага свету*. Як захаваць добры зрок, берагчы вушы. Значэнне чысціні і здароўя носа. Чым можна пашкодзіць язык, скуру. Чаму неабходна абавязкова мыць рукі.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра чалавека як частку прыроды» (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: мадэляванне будовы тулава чалавека; вызначэнне з дапамогай розных органаў пачуццяў прыкмет і ўласцівасцей навакольных прадметаў: формы, колеру памеру прадметаў, характару іх паверхні (мяккасць–цвёрдасць, гладкасць–шурпатасць і іншае), смаку і паху прадуктаў і іншае; дэманстрацыя правільных прыёмаў догляду за сваім целам: носам, вушамі, скурай рук, пазногцямі, прычоскай і іншым; моўнае суправаджэнне дзеянняў (Што раблю? Чым? Для чаго?).

Інструктыўныя заняткі: выяўленне і ліквідацыя непарадку ў сваім знешнім выглядзе, санітарным стане; догляд за носам (вушамі, скурай рук і іншым).

Дыдактычныя гульні: «Я і люстэрка», «Цудоўны мяшчак».

Разыгрыванне сітуацыі: «Будзем знаёмыя».

Зімовыя змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека (9 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Нежывая прырода зімой (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Як мы даведваемся, што наступіла зіма. Сонца зімой*. Працягласць дня і ночы*. Моцнае пахаладанне*. Прыклады іншых зімовых з'яў: снегапад*, іней*, лёд на вадаёмах*, мароз*, завіруха (мяцеліца)*, снежныя гурбы*, галаледзіца*, адліга*.

Арганізаваныя назіранні за надвор'ем, зімовымі з'явамі ў нежывой прыродзе.

Практычная работа з каляндаром прыроды, дзённікамі назірання на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Снег і лёд (1 г.)**. Адкуль бяруцца снег і лёд. Уласцівасці снегу ў марознае надвор'е і адлігу*. Уласцівасці лёду*. Снег і лёд – замерзлая вада*.

Дэманстрацыя вопытаў: уласцівасці снегу і лёду (назіранне, абмеркаванне, супастаўленне ўласцівасцей, выснова).

Зімовыя месяцы (на працягу зімы). Снежань – пачатак зімы*. Самы кароткі дзень, самая доўгая ноч. Студзень – сярэдзіна зімы*. Маразы, снегапады, гурбы. Люты – апошні (самы кароткі) месяц зімы*. Завеі, завірухі.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго зімовага месяца да другога; выяўленне (па пытаннях, на аснове назіранняў), чым кожны цякучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Апісанне зімовага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу зімы).

Расліны зімой (2 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Лісцевыя і хвойныя дрэвы зімой*. Елка і хвоя (агульныя і адметныя прыкметы)**. Прыгажосць зімай прыроды*.

Пакаёвыя расліны: герань (пеларгонія), традэсканцыя, кактус і (або) іншыя**. Асаблівасці знешняга выгляду, догляд.

Мэтавы шпацыр у прыроду: «адшукайце прыкметы зімы». Прыгажосць навакольнай прыроды.

Інструктыўны занятак: догляд за пакаёвымі раслінамі (паліў у паддон, вымыванне пылу з лісця, мыццё паддонаў і іншае).

Жывёлы зімой (2 г.) (абагульненне ўяўленняў). Дзікія птушкі і звыры зімой. Важнасць клопату пра птушак, якія зімуюць. Хто спіць зімой. Хто за кім палое. Адбіткі кроку на снезе*.

Хатнія жывёлы зімой. Клопат чалавека аб хатніх жывёлах.

Арганізаваныя назіранні за птушкамі, якія прылятаюць да кармушкі.

Праца людзей у прыродзе зімой (1 г.) (абагульненне ўяўленняў). Праца на фермах па доглядзе хатніх жывёл. Вырошчванне агародніны, кветак у цяплячах. Праца на гароднінашховішчах. Прыборка снегу*. Падкормка зімуючых птушак*.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы).

Практычная работа: дапамога дарослым у зімовых працах (прыборка снегу, пасыпанне дарожак пяском, падкормка зімуючых птушак і іншае).

Зіма і здароўе (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу зімы). Зімовыя гульні і забавы дзяцей на свежым паветры, іх роля ва ўмацаванні здароўя. Якія цёплыя рэчы і чаму мы апранаем на зімовы шпацыр. Папярэджанне прастудных захворванняў і няшчасных выпадкаў. Зімовыя небяспекі: пераахладжэнне, абмаражэнне адкрытых участкаў цела, галалёдзіца, катанне з стромкіх горак і іншае.

Практычная работа: выбар адзення, галаўных убораў, абутку для зімы, адрозненне іх ад восенскіх; адпрацоўка элементарных прыёмаў папярэджання зімай небяспекі (у адпаведнасці са зместам урока).

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што мы даведаліся пра зіму». Я люблю (не люблю) зіму.

Вясеннія змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека
(9 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Нежывая прырода вясной (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Як мы даведваемся, што наступіла вясна. Сонца вясной*. Змена працягласці дня і ночы*. Прыкметнае пацяпленне*. Іншыя вясновыя з'явы ў нежывой прыродзе: раставанне снегу*, лёду, з'яўленне ручаёў, крыгаход*, павадак*, з'яўленне праталін* і іншае.

Арганізаваныя назіранні за надвор'ем, вясновымі з'явамі ў нежывой прыродзе.

Практычная работа з каляндаром прыроды, дзённікамі назіранняў на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Вясновыя месяцы (на працягу вясны). Сакавік – пачатак вясны*, абуджэнне прыроды. З'яўленне праталін. Красавік – сярэдзіна вясны*. Месяц вясновага росквіту прыроды. Май – самы цёплы месяц вясны*. Месяц зеляніны, першай навальніцы. Прыкметы надыходзячага лета.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго вясновага месяца да другога; выяўленне (па пытаннях, на аснове назіранняў), чым кожны бягучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Апісанне вясновага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу вясны).

Расліны вясной (2 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Абуджэнне раслін ад зімовага спакою: набраканне пупышак, распусканне лісця ў дрэў і кустоў, з'яўленне зялёнай травы*.

Расліны агароду, саду, кветніку вясной*.

Мэтававы шпацыр у прыроду: «адшукайце прыкметы вясны». Назіранне за вясновымі зменамі ў нежывой і жывой прыродзе, прыгажосцю навакольнай прыроды.

Дыдактычныя гульні: «Калі гэта бывае», «Што спачатку, што потым».

Жывёлы вясной (3 г.) (абагульненне ўяўленняў). Насякомыя і птушкі вясной*. З'яўленне насякомых*. Вяртанне з выраю пералётных птушак*. Гнездаванне, з'яўленне птушанят. Клопат пра нашчадства ў птушак.

Дзікія звыры вясной. Выхад пасля зімовай спячкі вожыкаў, мядзведзяў. З'яўленне дзіцянят у ласіх, ваўчыц, вавёрак. Клопат пра нашчадства ў звыроў.

Хатнія жывёлы вясной. Выхад на пашы кароў, коней, коз. Сямейкі хатніх птушак. Чаго трэба баяцца пры сустрэчах з незнаёмымі жывёламі.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў жыцці жывёл вясной.

Практычныя работы: удзел у вырабе і развешванні птушыных кармушак; адпрацоўка правілаў прыродазберагальных паводзін.

Праца людзей у прыродзе вясной (1 г.) (абагульненне ўяўленняў). Вясновыя працы ў садзе, агародзе, кветніку*. Інструменты, неабходныя для працы: рыдлёўка, граблі, палівачка, матыга і іншае. Догляд за хатнімі жывёламі і іх дзіцянятамі. Ахова прыроды вясной.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы).

Практычныя работы: дапамога дарослым у вясновых работах у агародзе, садзе, кветніку; удзел у работах па догляду за хатнімі жывёламі, добраўпарадкаванне прыроднага асяроддзя.

Вясна і здароўе (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу вясны). Значэнне шпацыраў і гульніў на свежым паветры для ўмацавання здароўя. Як правільна апранацца на вясновы шпацыр. Вясновыя небяспекі: паводка (разводдзе)*, адколванне крыг, прамоклае адзенне і абутак.

Практычная работа: выбар адзення, галаўных убораў, абутку для вясны, адрозненне іх ад зімовых; адпрацоўка элементарных прыёмаў папярэджання вясновых небяспек (у адпаведнасці са зместам урока).

Інструктыўны занятак: догляд за мокрай вопраткай і абуткам.

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што мы даведаліся пра вясну». Я люблю (не люблю) вясну.

Змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека летам (5 г.)

Хутка лета. Нежывая прырода летам (1 г.). Як мы даведваемся, што надыходзіць лета. Сонца летам. Працягласць дня і ночы*. Шмат цяпла і святла. Жарка. Цёплыя кароткія дажджы. Прыклады іншых летніх з'яў: лівень*, навальніца (маланка, гром)*, вясёлка (колеры вясёлкі)*, град*.

Абмеркаванне маючых адбыцца летніх змяненняў у нежывой прыродзе.

Летнія месяцы. Чэрвень – пачатак лета*. Ліпень – самы гарачы месяц лета*. Жнівень – апошні летні месяц*.

Расліны летам (1 г.). Што змяняецца ў жыцці раслін з надыходам лета. Чаму летам расліны добра растуць. Паспяванне ўраджаю на палях, у агародах, садах. Лясныя ягады (суніцы, чарніцы, маліны). Кветкі ў прыродзе. Неабходнасць аховы раслін.

Жывёлы летам (1 г.). Лета ў жыцці дзікіх і хатніх жывёл (звыроў і птушак). Клопаты пра падростаючых дзіцянятах. Неабходнасць аховы жывёл летам.

Абмеркаванне маючых адбыцца летніх змен у жывой прыродзе, важнасць назіранняў за раслінамі і жывёламі, іх ахова летам.

Праца людзей у прыродзе летам (1 г.). Работы па вырошчванню культурных раслін у полі, садзе, агародзе. Догляд за хатнімі жывёламі. Праца людзей па добраўладкаванні прыроды.

Практычныя работы: дапамога дарослым у летніх працах па доглядзе за раслінамі, жывёламі, уборцы ўраджаю ў агародзе, садзе.

Лета і здароўе (1 г.). Мае першыя летнія вакацыі. Сонца, паветра і вада – мае лепшыя сябры. Летнія небяспекі: атрутныя ягады і грыбы, змеі, якія джаляць, казуркі і іншыя. Як

пазбегнуць небяспечных сітуацый. Правілы бяспечных паводзін каля вадаёмаў, у лесе. Прыкметы надыходзячай навальніцы: як дзейнічаць правільна*. Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра лета». Я люблю (не люблю) лета (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: выбар адзення, галаўных убораў, абутку для лета; адпрацоўка элементарных прыёмаў папярэджання летняй небяспекі (у адпаведнасці са зместам урока).

Чалавек – частка грамадства (10 г.)

Фарміруемыя уменні, у тым ліку необходимыя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адрозніваць і паказваць гарадскі і вясковыя дамы, называць асноўныя часткі будынкаў; выконваць правілы асабістай бяспекі ў побыце, у двары, на вуліцы (дарозе), пры кантактах з незнаёмымі людзьмі; звяртацца па дапамогу ў выпадку небяспечнай сітуацыі;

выконваць правілы паводзін і зносін у сям'і, у адносінах з іншымі людзьмі (уменне павітацца, развітацца, выказаць просьбу, падзяку і інш.); клопаціцца пра сваіх блізкіх, дапамагаць старэйшым і малодшым членам сям'і;

выдзяляць транспартныя сродкі з шэрагу іншых аб'ектаў, характарызаваць іх прызначэнне; выяўляць агульныя і адметныя прыкметы вивучаных транспартных сродкаў, параўноўваць па адной і па шэрагу прыкмет, выконваць практычнае групуванне (прыкмета групування ўсталёўваецца па пытаннях настаўніка), называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць;

адрозніваць дарожныя знакі, з удзелам дарослых бяспечна пераходзіць вуліцу, дарогу, ацэньваць (на практычным узроўні) дарожныя сітуацыі з мэтай выяўлення іх патэнцыяльнай небяспекі, магчымасці пазбегнуць яе;

арыентавацца ў найбліжэйшым сацыяльным асяроддзі (па-за дома і школы), пазнаваць грамадска-бытавыя ўстановы па шыльдах, вітрынах, паказальніках;

выкарыстоўваць у мове словазлучэнні з падставамі, адрозніваць прыназоўнікі (у, на, пад і іншыя), якія паказваюць месцазнаходжанне прадметаў, накірунак; складаць выказванні па 2–3 апорных пытаннях (Што едзе? Куды едзе? і іншыя); распавядаць пра сяброў сваёй сям'і, выяўляючы станоўчае эмацыянальнае стаўленне.

Мой дом (кватэра) (2 г.). Жылы дом (гарадскі, сельскі), кватэра. Дамашні адрас. Назвы і прызначэнне пакояў, іх прадметнае напавненне. Цяпло і святло ў хаце. Разнастайнасць і прызначэнне бытавых прадметаў: адзенне, абутак, мэбля, посуд. Кожнай рэчы – сваё месца.

Хатнія небяспекі. Патэнцыяна небяспечныя месцы ў доме (кватэры): пад'езд, ліфт, лесвічная клетка, падаконнікі, балкон і іншае.

Практычныя работы: наведзенне элементарнага парадку ў асабістых рэчах; адпрацоўка асноўных правілаў бяспечных паводзін у побыце (у адпаведнасці са зместам урокаў).

Разыгрыванне сітуацыі: «Адзін дома».

Мая сям'я (2 г.). «Партрэт» маёй сям'і. Члены сям'і, іх заняткі, прафесіі, імёны і імёны па бацьку бацькоў. Роднасныя сувязі. Старэйшыя і малодшыя члены сям'і. Правілы ветлівасці пры ўзаемаадносінах з членамі сваёй сям'і.

Хатняя праца і адпачынак дарослых і дзяцей. Што ўмеюць мае рукі. Мае любімыя заняткі дома. Адказнасць дзяцей за свае ўчынкi.

Практычныя работы: практыкаванні ў выкананні даступных і пасільных даручэнняў у паўсядзённым хатнім жыцці (уборцы памяшкання, сервіроўцы стала і іншае); сузіранне сямейных фотаальбомаў (з каменціраваннем); практыкаванні па ўключэнні ў сумесную дзейнасць, супрацоўніцтва з членамі сваёй сям'і; адпрацоўка правілаў ветлівасці і бяспекі.

Разыгрыванне сітуацыі: «Дружная сям'я».

За парогам хаты і школы (3 г.). Двор. Гульнёвае абсталяванне ў двары. Бяспечныя месцы для гульні. Двор і парадак. Я і мы (фарміраванне пазітыўных уяўленняў аб сваім сацыяльным Я). Правілы ветлівасці ў адносінах да іншых людзей.

Вуліца (дарога)**. Будынак вуліцы (дарогі) (сінтэз-аналіз-сінтэз). Азбуку дарожную ведаць кожнаму неабходна. Сігналы светлафора**. Дарожныя знакі, прызначаныя для пешаходаў: пераход, падземны пераход, рух пешаходаў забаронены**.

Дарожная небяспека. Правілы пераходу вуліцы (дарогі). Мой шлях у школу і са школы, правілы бяспекі ў дарозе.

Практычныя работы: адпрацоўка правілаў ветлівасці (у адпаведнасці з сітуацыяй); знаёмства з дарожнымі знакамі ў ваколіцах школы (дома).

Інструктыўныя заняткі: пераход вуліцы з выкарыстаннем сігналаў светлафора, дарожных знакаў (пераход, падземны пераход, рух пешаходаў забаронены).

Разыгрыванне сітуацыі: «Мы – пешаходы».

Транспарт, яго разнастайнасць (2 г.). Віды транспарту: наземны, водны, паветраны, падземны. Значэнне транспарту для чалавека.

Віды транспарту: пасажырскі, грузавы, спецыяльны. Часткі (дэталі) машын (кабіна, кузаў і іншае) (сінтэз-аналіз-сінтэз з апорай на зрокавае ўспрыманне). Небяспека транспарту на вуліцах і дарогах.

Арганізаваныя назіранні за разнастайнасцю рухаючага транспарту.

Практычныя работы: распазнаванне відаў транспарту ў рэальных умовах і на дэманстрацыйным матэрыяле; называнне і паказ асноўных частак (дэталей) машын.

Я іду па вуліцы (1 г.). Шыльды, вітрыны, паказальнікі. Жылыя дамы, магазін, пошта, аптэка, цырульня, паліклініка, кінатэатр, служба побыту, прыпынкі грамадскага транспарту і іншае. Не ўсім людзям можна давяраць (аналіз сітуацый). Небяспечныя месцы ў горадзе (вёсцы).

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра чалавека як частку грамадства» (адводзіцца частка ўрока).

Разыгрыванне сітуацый: «Я згубіўся», «Як знайсці патрэбны адрас», «Падазроны незнаёмец» і іншыя.

Мэтавы шпацыр па населеным пункце: распазнаванне жылых дамоў, грамадска-бытавых устаноў; адпрацоўка правіл культурных і бяспечных паводзін.

ПРЫКЛАДНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

К канцу года ў вучняў на практычным узроўні фарміруюцца элементарныя ўяўленні, у тым ліку жыццёва значныя, пра (аб):

дзяржаве, у якой мы жывём, аб сталіцы, Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўным сцягу Рэспублікі Беларусь;

разнастайнасці аб'ектаў навакольнага свету; жывой і нежывой прыродзе; Сонца як крыніцы святла і цяпла; асноўных прыкметах часоў года; разнастайнасці раслін, жывёл; неабходнасці беражлівых адносін да навакольнай прыроды;

чалавеку як частцы прыроды і грамадства; адказнае стаўленне да свайго здароўя; бяспечныя паводзіны дома, на вуліцы, у прыродзе, грамадскіх месцах; элементарных правілах асабістай гігіены; асаблівасцях аховы здароўя ў розныя часы года; неабходнасць і спосабы падрыхтоўкі гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу; значэнні правільнай постаці для здароўя; месцах, дзе можна і дзе нельга гуляць;

складзе сям'і, сваім статусе ў сям'і; роднасных адносінах у сям'і, разнастайнасці бытавых прадметаў, прызначэнні некаторых з іх;

відах транспарту, яго прызначэнні, патэнцыяльнай небяспецы; некаторых грамадска-бытавых устаноў бліжэйшага асяроддзя, іх прызначэнні; элементарных спосабах арыентавання ў навакольным сацыяльным асяроддзі па шыльдах, вітрынах, паказальніках, знаках-сімвалах;

элементарных правілах культурнага і бяспечнага ўзаемадзеяння з навакольнымі людзьмі ў сям'і, школе, грамадскіх месцах.

Вучні засвойваюць значэнне паняццяў (абагульняючых слоў, тэрмінаў):

прырода, прадметы, створаныя працай людзей (вырабы); поры года, нежывая прырода, жывая прырода; дрэвы, хмызнякі, травяністыя расліны; лісцевыя дрэвы, іглічныя

дрэвы; расліны саду, агароду, кветніку, пакаёвыя расліны; гародніна, садавіна, ягады; казуркі, рыбы, птушкі, звяры; жывёлы хатнія, жывёлы дзікія; птушкі пералётныя, птушкі зімуючыя; сям'я; адзенне, абутак, мэбля, посуд; транспарт.

Вучні засвойваюць назвы:

сваёй краіны, яе сталіцы, свайго населенага пункта;

вывучаных відаў раслін, жывёл (іх дзіцянят); асноўных частак расліны, цела птушак, звяроў, чалавека, частак твару; поры года і назвы месяцаў года (у пэўнай паслядоўнасці); прыродных з'яў, найбольш характэрных для восені, зімы, вясны, лета;

вывучаных прадметаў адзення, абутку, мэблі, посуду, відаў транспарту.

У вучняў фарміруюцца ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выдзяляць вывучаемыя аб'екты з шэрагу іншых, паказваць і называць іх;

адрозніваць і паказваць у рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках) дрэва, хмызняк, травяністая расліна, ліставое дрэва, хваёвае дрэва; казурка, рыбу, птушку, звера;

распазнаваць па знешніх прыкметах, паказваць, правільна называць наглядна ўспрынятыя ў рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках) вывучаныя віды дрэў (2–3), кустоў (1–2), травяністых раслін (2–3), гародніны (2–3), садавіны (2–3), насякомых (1–2), рыб (1–2), птушак дзікіх і хатніх (па 2–3), звяроў дзікіх і хатніх (па 3–4);

прыводзіць прыклады аб'ектаў прыроды і вырабаў; дрэў, кустоў, траў; лісцевых і іглічных дрэў; раслін саду, агароду, кветніку, пакаёвых раслін; гародніны, садавіны, ягад; насякомых, рыб, птушак, звяроў;

паказваць у пэўным парадку і называць асноўныя, лёгка вызначальныя часткі (органы) раслін, цела жывёл, чалавека;

выконваць элементарныя практычныя дзеянні па падрыхтоўцы гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу, догляду за пакаёвымі раслінамі, жывёламі кутка прыроды (хатнімі жывёламі), падкормцы зімуючых птушак;

назіраць за надвор'ем, сезоннымі зменамі ў жыцці раслін, жывёл, працай людзей у прыродзе (пад кіраўніцтвам дарослых); суадносіць прыродныя з'явы з вызначанай парой года;

выконваць элементарныя практычныя дзеянні, накіраваныя на ахову раслін, жывёл, захаванне і ўмацаванне свайго здароўя ў розныя сезоны;

устанаўліваць агульныя і адметныя прыкметы, параўноўваць вывучаныя аб'екты па адной і па шэрагу прыкмет на нагляднай аснове, выконваць практычнае групуванне, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць;

ужываць у маўленні: агульныя і канкрэтныя назвы вывучаных відаў раслін, жывёл; гародніны, садавіны, садовых ягад; назвы пор і месяцаў года, асобных дзеянняў у змесце працы людзей; словы-прыкметы, якія выказваюць зрокавыя, тактыльныя, слыхавыя, смакавыя, нюхальныя ўяўленні; словы-дзеянні, якія абазначаюць спосаб перамяшчэння, галасавыя рэакцыі жывёл;

вызначаць правы і левы бок у цела і называць прадметы, якія знаходзяцца справа, злева; ацэньваць свой знешні выгляд (свой санітарны стан), прыбіраць непарадак (з удзелам дарослых);

выконваць элементарныя правілы асабістай гігіены, бяспечных паводзін у прыродзе, дома, у двары, на вуліцах і дарогах, у грамадскіх месцах; звяртацца па дапамогу ў выпадку небяспечнай сітуацыі;

бяспечна пераходзіць вуліцу (дарогу) па сігналах светлафора (з удзелам дарослых); адрозніваць дарожныя знакі: пераход, падземны пераход, рух пешаходаў забаронены;

прайграваць сацыяльна значымую інфармацыю пра сябе (імя, прозвішча, узрост, хатні адрас, імёны і імёны па бацьку бацькоў);

выкарыстоўваць асноўныя формы прывітання, падзякі, просьбы, прабачэнні, развітання ў адносінах з іншымі людзьмі;

арыентавацца ў найбліжэйшым сацыяльным асяроддзі (па-за дома і школы), пазнаваць грамадска-бытавыя ўстановы па шыльдах, вітрынах, указацелях.

II КЛАС (68 г.)

Мяркуецца, што навучэнцы з ЦПМ і навучэнцы з ЦН, якія навучаюцца ў класах інтэграванага навучання і выхавання, рэалізуюць дадзёную вучэбную праграму II класа ў складзе зноў набранага вучнёўскага калектыву I класа. На працягу 20 вучэбных дзён з імі праводзяцца ўрокі па вучэбных прадметах «Уводзіны ў школьнае жыццё», «Фізічная культура і здароўе», «Музыка». У гэты перыяд настаўнік-дэфектолаг (лагaped) працягвае карэкцыйна-развіваючую работу, распачатую ў I класе. Яна накіравана, у тым ліку, на паслядоўнае азнаямленне з разнастайнасцю аб'ектаў, з'яў навакольнага свету, пашырэнне кругагляду, папаўненне прабелаў папярэдняга навучання і выхавання і іншае.

Уводзіны (1 г.)

Успомнім лета (абагульненне ўяўленняў). Назвы летніх месяцаў. Якім было лета (гарачым, цёплым, халодным, сухім, дажджлівым). Летнія прыродныя з'явы: навальніца (гром, маланка), вясёлка (колеры вясёлкі), град. Сонца летам. Жыццё раслін і жывёл. Любімыя летнія заняткі, гульні. Прыгажосць летняй прыроды. Я люблю (не люблю) лета.

Наша Радзіма – Рэспубліка Беларусь (2 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адказваць на пытанні пра сваю краіну, свой населены пункт з апорай на малюнкi, фатаграфіі;

распазнаваць і паказваць Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, некаторыя славутасці горада Мінска, прадметы і атрыбуты нацыянальнага адзення.

Наша Радзіма – Беларусь (1 г.). Рэспубліка Беларусь – дзяржава, у якой мы жывем. Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь як сімвалы Рэспублікі Беларусь. Павага да дзяржаўных сімвалаў. Мінск – сталіца нашай Радзімы. Нацыянальнае адзенне беларусаў. Я жыву ў Беларусі і тым ганаруся.

Мой горад (вёска) – частка вялікай дзяржавы (1 г.). Горад і вёска (аналіз прыкмет). Мой горад (вёска). Назва, галоўная вуліца (плошча), памятныя мясціны, транспарт. Вуліца, на якой я жыву. Вуліца, на якой знаходзіцца школа. Я – гараджанін (сельскі жыхар).

Гульні-падарожжа па Рэспубліцы Беларусь, яе сталіцы.

Мэтавы шпацыр па населеным пункце. Адпрацоўка правілаў бяспечных і культурных паводзін у грамадскіх месцах.

Прырода і чалавек (48 г.)

Прырода вакол нас (2 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адрозніваць і называць аб'екты нежывой і жывой прыроды, выконваць практычнае групуванне з каментарыем, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць, вылучаць «лішняе»;

выконваць элементарныя практычныя дзеянні, накіраваныя на ахову раслін, жывёл бліжэйшага акружэння.

Што такое прырода (1 г.) (абагульненне ўяўленняў). Разнастайнасць прыродных аб'ектаў*. Сонца – крыніца святла і цяпла. Пору года. Арганізацыя сістэматычных назіранняў за сезоннымі зменамі ў нежывой і жывой прыродзе.

Прырода нежывая і жывая (1 г.) (абагульненне ўяўленняў). Нежывая прырода. Жывая прырода. Прыкметы жывога. Сувязі паміж нежывой і жывой прыродай. Неабходнасць аховы прыроды.

Арганізаваныя назіранні за разнастайнасцю і прыгажосцю навакольнай прыроды, абмеркаванне ўбачанага.

Практычныя работы: удзел у работах па добраўпарадкаванні прыроды бліжэйшага акружэння; адпрацоўка правілаў бяспечных (для сябе і прыродных аб'ектаў) паводзін у прыродзе.

Восеньскія змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека
(6 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Фарміруемыя ўменні пры вывучэнні сезонных змен у прыродзе (восенню, зімой, вясной, летам), у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

вызначаць надвор'е на вуліцы, апісваць словамі назіраемыя з'явы; правільна выбіраць вопратку (галаўны ўбор, абутак) з улікам сезону, надвор'я; назіраць за сезоннымі зменамі ў жыцці раслін, жывёл, працай людзей у прыродзе (з удзелам дарослых);

тлумачыць даступныя разуменню прычыны сезонных змен у прыродзе (у межах патрабаванняў праграмы); называць месяцы года (восеньскія, зімовыя, вясновыя, летнія) у пэўнай паслядоўнасці;

выконваць пасільныя практычныя дзеянні, накіраваныя на ахову раслін, жывёл, захаванне і ўмацаванне свайго здароўя; выконваць элементарныя правілы бяспечных паводзін у розныя сезоны;

складаць кароткае звязнае выказванне пра надвор'е, каляндарныя дадзеныя, поры года (3–4 сказы); устанаўліваць па серыі малюнкаў часавую паслядоўнасць з'яў і перадаваць іх змест; удзельнічаць у дыялогах-роспытах у сувязі з аб'ектамі і з'явамі, за якімі назіралі.

Нежывая прырода восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Прыкметы восені. Сонца восенню*. Змены стану неба і віду ападкаў*. Асаблівасці восеньскіх дажджоў. Змена працягласці дня і ночы*. Пахаладанне*. Астуджэнне глебы, вады ў рэках, азёрах. Халодны, парывісты вецер*. Прычыны пахаладання восенню (у параўнанні з летам).

Арганізаваныя назіранні: за надвор'ем; вышынёй сонца на небе ў розны час дня; восеньскімі з'явамі ў нежывой прыродзе; абмеркаванне ўбачанага.

Практычная работа з каляндаром прыроды, дзённікамі назіранняў на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Восеньскія месяцы (на працягу восені). Верасень – пачатак восені*. Месяц дажджоў (бываюць цёплыя, сухія дні). Кастрычнік – сярэдзіна восені*. Залатая восень. Павелічэнне колькасці пахмурных дзён. Лістапад – позняя восень*. Самы халодны месяц восені. Асаблівасці ранняй, залатой, позняй восені (параўнанне на нагляднай аснове). Прыкметы надыходзячай зімы: дажджы з мокрым снегам*; першыя замаразкі на глебе*; з'яўленне інею на дрэвах*, лёду на лужынах і іншае.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго восеньскага месяца да другога; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне (па пытаннях, на аснове назіранняў), чым і чаму кожны бягучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Апісанне восеньскага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу восені).

Выкарыстанне звестак пра надвор'е (прагнозаў) у паўсядзённым жыцці. Надвор'е сёння і ўчора (супастаўленне на аснове запісаў у каляндары прыроды і дзённіках назіранняў).

Расліны восенню (1 г.). (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Падрыхтоўка раслін да зімы: змена афарбоўкі лісця ў дрэў і кустоў*, лістапад*, завяданне траў*. Пупушкі на галінках*. Паспяванне і рассяйванне пладоў і насення*. Восеньскія кветкі**.

Арганізаваныя назіранні за восеньскімі з'явамі ў жыцці раслін; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змен у нежывой прыродзе на жыццё раслін.

Практычныя работы: дапамога дарослым у ачыстцы дарожак ад апалага лісця, прыборцы смецця; збіранне пладоў і насення раслін кветніку.

Дыдактычныя гульні: «Калі гэта бывае», «Што спачатку, што потым».

Жывёлы восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Падрыхтоўка жывёл да зімы. Хто як прыстасоўваецца да зменаў у нежывой прыродзе і жыцці раслін. Хто хаваецца, хто ляціць, хто запасіць корм на зіму, хто жыве ў хляве.

Арганізаваныя назіранні за жыццём жывёл у найбліжэйшым прыродным асяроддзі; выяўленне ўплыву змен у нежывой прыродзе і жыцці раслін на жыццё жывёл.

Праца людзей у прыродзе восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Восеньскія работы на агародзе*, у кветніку, садзе, полі: збор ураджаю, нарыхтоўка кармоў для хатніх жывёл, пасадка дрэў і хмызнякоў.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы); выяўленне ўплыву змен у нежывой прыродзе, жыцці раслін і жывёл на працу людзей у прыродзе.

Практычная работа: дапамога дарослым ва ўборцы ўраджаю гародніны, садавіны.

Ахова здароўя восенню (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу восені). Значэнне загартоўвання. Восеньскія прагулкі на свежым паветры, праветрыванне памяшканняў, зарадка па раніцах, іх роля ва ўмацаванні здароўя. Папярэджанне прастудных захворванняў. Адапаведнасць адзення і абутку сезону, надвор'ю, роду заняткаў. Небяспека мокрага адзення, абутку, адсутнасці галаўнога ўбору. Правілы бяспечных паводзін у дождж, туман і іншае.

Практычныя работы: адпрацоўка розных відаў рухальнай дзейнасці (пешы шпацыр, бег, рухомая гульня і іншае); адпрацоўка правілаў бяспечных паводзін у прыродзе; выбар адзення (галаўнога ўбору, абутку) па сезоне, надвор'і, родзе заняткаў на свежым паветры.

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што адбываецца ў прыродзе восенню». «Я люблю (не люблю) восень».

Расліны – частка жывой прыроды (7 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

распазнаваць па знешніх прыкметах, паказваць, правільна называць наглядна ўспрынятыя вывучаныя віды дрэў (хмызнякоў, травы; раслін саду, агароду, кветніку; гародніны, садавіны, садовых ягад);

устааўліваць агульныя і адметныя прыкметы, выяўляць істотныя прыкметы, параўноўваць расліны (гародніна, садавіна, ягады) па адной і па шэрагу прыкмет на нагляднай аснове; выконваць практычнае групуванне з каменціраваннем, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць, вылучаць «лішнія»;

прыводзіць прыклады дрэў, кустоў, траў; лісцяных і іглічных дрэў; раслін саду, агароду, кветніку; паказваць і называць асноўныя часткі (органы) раслін, суадносіць частку з цэлым;

выконваць практычныя дзеянні па падрыхтоўцы гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу;

ужываць у маўленні: агульныя і канкрэтныя назвы вывучаных відаў раслін, гародніны, садавіны, садовых ягад; словы-прыкметы, якія выражаюць зрокавыя, тактыльныя, слыхавыя, смакавыя, нюхальныя адчуванні; словазлучэнні тыпу: «ліст бярозы», «шышка хвоі» і іншае; сказы з аднароднымі членамі (абагульняючае слова і пералік назваў раслін, якія да яго адносяцца);

дапасоўваць назоўнікі да лічэбнікаў («дзе бярозы», «пяць ялінак» і іншае); апісваць расліну па знешніх прыкметах (па пытаннях з апорай на наглядны матэрыял), пазнаваць па апісаннях; утвараць формы адзіночнага і множнага ліку назоўнікаў; самастойна звяртацца з пытаннямі (Што гэта? Які? Якая? Якое? Што робіць? і іншае).

Разнастайнасць раслін: дрэвы, хмызнякі, трава (супастаўленне і супрацьпастаўленне)*. Значэнне раслін у прыродзе і жыцці чалавека**. Будова расліны (на прыкладзе кветкава-травяністай) (сінтэз-аналіз-сінтэз на нагляднай аснове). Неабходнасць аховы раслін.

Расліны кветніку (маргарытка, настурка, аксаміткі і (або) іншае)*, Асаблівасці знешняга выгляду, догляд.

Расліны агароду (часнок, цыбуля, буракі, гарох і (або) іншае)*, Асаблівасці знешняга выгляду, значэнне. Што ядзім у чыснаку (цыбулі, бураку, гаросе і іншае). Гародніна, яе разнастайнасць. Што звонку, што ўсярэдзіне**. Выкарыстанне гародніны чалавекам, правілы падрыхтоўкі яе да ўжывання ў ежу. Стравы з гародніны.

Расліны саду (сліва, вішня, агрэст, маліны і (або) іншае*). Асаблівасці знешняга выгляду, значэнне. Садавіна, ягады, іх разнастайнасць**. Што звонку, што ўсярэдзіне. Выкарыстанне садавіны, ягад чалавекам, правілы падрыхтоўкі іх да ўжывання ў ежу. Гародніна і садавіна (абагульненне, вылучэнне «лішняга»)**.

Разнастайнасць дрэў*. Лісцевыя (дуб, ліпа, асіна і (або) іншыя) і іглічныя (елка, хвоя) дрэвы (параўнанне дрэў)*. Асаблівасці знешняга выгляду, выкарыстанне чалавекам.

Разнастайнасць хмызнякоў (маліны, шыпшыны, агрэст і (або) іншае) (Параўнанне хмызнякоў)*. Асаблівасці знешняга выгляду, выкарыстанне чалавекам.

Разнастайнасць травяністых раслін (маці-і-мачыха, рамонак і (або) іншае)*. Асаблівасці знешняга выгляду, значэнне (параўнанне травяністых раслін).

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра расліны» (адводзіцца частка ўрока).

Мэтавы шпацыр у бліжэйшы парк, сквер (на школьны агарод, у сад, кветнік): дэманстрацыя разнастайных раслін у прыродных умовах.

Практычныя работы: мадэляванне будовы раслін; распазнаванне і апісанне на аснове непасрэдных пачуццёвых успрыманняў раслін, гародніны, садавіны, ягад; удзел у падрыхтоўцы простага салата з гародніны.

Інструктыўныя заняткі: падрыхтоўка гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу; вызначэнне якасці гародніны, садавіны, ягад па іх вонкавым выглядзе, характары скуркі і іншае.

Творчыя работы (можна калектыўныя). Аплікацыя, лепка, мазаіка, размалёўванне, штрыхоўка, выраб вырабаў з выкарыстаннем прыроднага матэрыялу.

Дыдактычныя гульні: «З чыёй галінкі»дзеткі?», «Падбяры лісток», «Падбягаючы да дрэва», «Цудоўны мяшчак» і іншае.

Жывёлы – частка жывой прыроды (7 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

распазнаваць па знешніх прыкметах, паказваць, правільна называць наглядна ўспрынятыя вывучаныя віды насякомых, рыб, дзікіх і хатніх жывёл;

устаўляць агульныя і адметныя прыкметы жывёл, выяўляць істотныя прыкметы, параўноўваць па адной і па шэрагу прыкмет на нагляднай аснове; выконваць практычнае групуванне з каменціраваннем, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць, вылучаць «лішняе»;

прыводзіць прыклады насякомых, рыб, дзікіх і хатніх птушак і звяроў;

вылучаць у пэўным парадку, паказваць і называць асноўныя часткі (органы) цела жывёл, суадносіць частку з цэлым;

выконваць практычныя дзеянні па доглядзе жывёл кутка прыроды (хатніх жывёл);

ужываць у маўленні: агульныя і канкрэтныя назвы вывучаных відаў жывёл, іх дзіцянят; словы-прыкметы, якія выказваюць зрокавыя, тактыльныя, слыхавыя ўяўленні; словы-дзеянні, якія абазначаюць спосаб перамяшчэння, галасавыя рэакцыі жывёл; словазлучэнні тыпу: «хвост лісы», «вушы зайца» і іншае; сказы з аднароднымі членамі (абагульняючае слова і пералік жывёл, якія адносяцца да яго);

дапасоўваць назоўнікі да лічэбнікаў («два зайцы», «пяць ластавак» і іншае); апісваць жывёлу па знешніх прыкметах (па пытаннях з апорай на наглядны матэрыял), пазнаваць па апісаннях; утвараць формы адзіночнага і множнага ліку назоўнікаў; самастойна звяртацца з пытаннямі (Хто? Што робіць? Які? і іншае).

Разнастайнасць жывёл: насякомыя, рыбы, лягушкі і жабы, яшчаркі і змеі, птушкі, звяры (супастаўленне і супрацьпастаўленне). Значэнне жывёл у прыродзе і жыцці чалавека.

Насякомыя, іх адметныя прыкметы (матылёк, мурашка, божая кароўка, чмель і (або) іншае). Асаблівасці знешняй будовы цела жука (супастаўленне з матыльком). Чаму не трэба лавіць матылькоў, разбураць мурашнікі.

Рыбы (карп, акунь, лешч і (або) іншае). Асаблівасці знешняй будовы цела рыб, звязаныя з жыццём у вадзе. Пакровы цела. Хто чым сілкуецца. Ахова рыб.

Лягушкі і жабы (супастаўленне, распазнаванне па вонкавым выглядзе). Асаблівасці знешняй будовы лягушак і жаб, звязаныя з жыццём на зямлі і ў вадзе. Яшчаркі і змеі (супастаўленне, адрозненне па вонкавым выглядзе). Сяброў выбіраюць не па прыгажосці.

Птушкі, іх адметныя прыкметы. Асноўныя часткі цела птушак (сінтэз-аналіз-сінтэз з апорай на наглядны матэрыял). Пакровы цела. Дзікія птушкі: пералётныя (бусел, жаўрук, грак і (або) іншае) і зімуючыя (каўка, дзяцел, сава, сарока і (або) іншае). Знешні выгляд, корм, звычкі, клопат пра нашчадства (параўнанне птушак). Ахова птушак.

Звяры, іх адметныя прыкметы. Асноўныя часткі цела звяроў (сінтэз-аналіз-сінтэз з апорай на наглядны матэрыял). Пакровы цела. Дзікія звяры: воўк, лось, мядзведзь і (або) іншае). Знешні выгляд, корм, звычкі, клопат пра дзіцянят (параўнанне звяроў). Жыллё («домікі») дзікіх жывёл.

Хатнія жывёлы: конь, каза, свіння, гусі, качкі і (або) іншае (хто звер, а хто птушка). Корм, звычкі, дзіцяняты (хто ў каго, хто чый). Значэнне хатніх жывёл у жыцці чалавека.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра жывёл» (адводзіцца частка ўрока).

Экскурсія (мэтавы шпацыр) у заапарк (звярынец) – па магчымасці. Дэманстрацыя разнастайных жывёл. Адпрацоўка правіл паводзін у заапарку (звярынцы). Падрыхтоўка кароткага паведамлення (па пытаннях).

Арганізаваныя назіранні за жыццём жывёл у найбліжэйшым прыродным асяроддзі, абмеркаванне ўбачанага.

Практычныя работы: мадэляванне будовы цела звера, птушкі, рыбы; дапамога дарослым у работах па доглядзе жывёл кутка прыроды (рыбкамі ў акварыуме, хатнімі жывёламі – па магчымасці): падбор корму, прыёмы кармлення, імітацыя звычак; нарыхтоўка корму для зімуючых птушак.

Дыдактычныя гульні: «Хто чый?», «Хто дзе жыве?», «Збяром групу», «Чацвёрты лішні», «Хто прапаў?».

Чалавек – частка жывой прыроды, яго здароўе і бяспека (3 г)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

назваць прадметы гігіены, правільна карыстацца мылам, вадой, расчоскай, зубной шчоткай, пастай, ручніком пры выкананні штодзённых гігіенічных працэдур;

адказна ставіцца да ўласнага здароўя і бяспекі;

адрозніваць настрой (эмацыйны стан) чалавека па выразе твару, інтанацыі, рухах, аказваць элементарную эмацыйную падтрымку.

Пра здароўе клапацімся самі. Асабістая гігіена, яе значэнне. Прадметы гігіены, іх прызначэнне*. Якімі прадметамі гігіены нельга дзяліцца з іншымі людзьмі.

Наша бяспека. Патэнцыянальна небяспечныя прадметы ў доме (кватэры): колючыя і рэжучыя прадметы, лекі, газ, электрычнасць, агонь і інш. Паводзіны ў сітуацыях, небяспечных для жыцця і здароўя: адзін дома, пажар і іншае.

Наш настрой (эмацыйны стан): радасць, сум, здзіўленне, засмучэнне, захапленне і іншае. Як мы даведваемся пра настрой людзей, якія побач. Што трэба рабіць, каб у тых людзей, хто побач з намі, быў добры настрой.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра чалавека як частку прыроды» (адводзіцца частка ўрока).

Разыгрыванне сітуацый: «Наш настрой», «Пажар».

Інструктыўныя заняткі: догляд за адкрытымі ўчасткамі цела; выкарыстанне па прызначэнні прадметаў асабістай гігіены (зубной шчоткі, расчоскі, насавай хустачкі і іншых); бяспечныя паводзіны ў побыце.

Зімовыя змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека
(9 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Нежывая прырода зімой (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Прыкметы зімы. Сонца зімой*. Працягласць дня і ночы*. Моцнае пахаладанне*. Замярзанне глебы*. З'яўленне лёду на вадаёмах*. Снегапад*. Пастаяннае снежнае покрыва – прымета сапраўднай зімы. Мароз, іней, мяцеліца (завіруха), снежныя гурбы*. Прычыны пахаладання зімой (у параўнанні з восенню).

Арганізаваныя назіранні за надвор'ем, зімовымі з'явамі ў нежывой прыродзе, таўшчынёй снежнага покрыва; абмеркаванне ўбачанага.

Практычная праца з каляндаром прыроды, дзённікамі назіранняў на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Снег і лёд (1 г.)**. Уласцівасці снегу ў марознае надвор'е і ў адлігу. Уласцівасці лёду. Снег і лёд – замерзлая вада (назіранне, абмеркаванне, супастаўленне ўласцівасцей, выснова).

Дэманстрацыя доследаў: уласцівасці снегу і лёду.

Зімовыя месяцы (на працягу зімы). Снежань – зіму пачынае, год завяршае*. Месяц самага кароткага дня, самай доўгай ночы. Студзень – году пачатак, зімы сярэдзіна*. Марозы*, снегапады*. Люты – самы кароткі месяц у годзе*. Завеі (завірухі)*. Характарыстыка зімы: снежная, маласнежная, цёплая, халодная, марозная. Прыкметы надыходзячай вясны: адліга*, з'яўленне капяжу*, ледзяшоў і іншае.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго зімовага месяца да другога; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне, чым і чаму кожны бягучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Дыдактычная гульня: «Бывае – не бывае».

Апісанне зімовага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу зімы). Надвор'е сёння і ўчора (супастаўленне на аснове запісаў у каляндары прыроды і ў дзённіках назіранняў у рабочых сшытках).

Расліны зімой (2 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Лісцевыя і хвойныя дрэвы зімой*. Елка і хвоя (супастаўленне і супрацьпастаўленне)**. Як зімой можна пазнаць бярозу, елку, хвою, іншыя дрэвы*. Якое дрэва ў зімовым уборы вам здаецца самым прыгожым*. Снежнае покрыва – ахова раслін ад маразоў.

Пакаёвыя расліны: бальзамін, хлорафітум, фіялка (сенполія) і (або) іншае, догляд за імі**. Куток прыроды ў класе (школе).

Арганізаваныя назіранні за зімовымі з'явамі ў жыцці раслін; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе на жыццё раслін; прыгажосць навакольнай прыроды.

Практычная работа: распазнаванне дрэў па форме кроны, колеры кары, галінках, пакінутых пладах, лісці, шышках (іглічныя дрэвы); догляд пакаёвых раслін (паліў, уборка сухога лісця, выціранне пылу з лісця і іншае).

Жывёлы зімой (2 г.). Дзікія жывёлы (птушкі, звяры) зімой. Хто сыты, таму холад не страшны. Як жыццё дзікіх жывёл звязана з раслінамі. Хто чым корміцца. Хто за кім палюе. Сляды на снезе (супастаўленне і супрацьпастаўленне)*.

Як зімуюць хатнія жывёлы. Чалавек – хатнім жывёлам, хатнія жывёлы – чалавеку.

Арганізаваныя назіранні за птушкамі ў найбліжэйшым прыродным асяроддзі, хатнімі жывёламі (калі магчыма); абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе і жыцці раслін на жыццё жывёл.

Практычныя работы: догляд за хатнімі жывёламі (калі магчыма); майстраванне простых кармушак, запаўненне іх кормам.

Праца людзей у прыродзе зімой (1 г.). Доглад хатніх жывёл. Вырошчванне гародніны і кветак у цяпліцах. Праца ў сховішчах. Ремонт трактароў, камбайнаў у майстэрнях. Уборка снегу, пасыпанне дарог пяском*.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы); абмеркаванне ўбачанага.

Практычныя работы: дапамога дарослым ва ўборцы снегу; догляд за жывёламі; сартаванне гародніны, садавіны, насення і іншых, якія захоўваюцца (калі магчыма).

Ахова здароўя зімой (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу зімы). Значэнне загартоўвання. Зімовыя гульні і забавы на свежым паветры, іх роля ва ўмацаванні здароўя. Клопат пра здароўе ў сувязі з пахаладаннем. Адпаведнасць адзення і абутку сезону, надвор'ю, роду заняткаў. Зімовыя небяспекі (пераахладжэнне, абмаражэнне, абрыў ледзяшоў з дахаў, тонкі лёд, палонкі на вадаёмах і іншае), як іх пазбегнуць. Правілы бяспечных паводзін у снегапад, галаледзіцу, пры катанні на санках, лыжах і іншае.

Практычныя работы: адпрацоўка розных відаў рухальнай дзейнасці (пешы шпацыр, катанне на лыжах, санках, лепка снежавікоў і іншае); адпрацоўка правілаў бяспечных паводзін у прыродзе; выбар адзення (галаўнога ўбору, абутку) па сезоне, надвор'і, роду заняткаў на свежым паветры.

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.). «Што адбываецца ў прыродзе зімой».

Вясновыя змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека (9 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне паўторна-абагульняючага ўрока)

Нежывая прырода вясной (1 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Прыкметы вясны. Сонца вясной*. Змена працягласці дня і ночы*. Раставанне снегу*, ручаі*, праталіны*. Крыгаход*, разліў рэк (разводдзе)* (што раней, што потым). Адтаванне і адаграванне глебы*. Прычыны пацяплення вясной (у параўнанні з зімой).

Арганізаваныя назіранні за надвор'ем, вясновымі з'явамі ў нежывой прыродзе; абмеркаванне ўбачанага.

Практычная праца з каляндаром прыроды, дзённікамі назіранняў на старонках рабочых сшыткаў на друкаванай аснове.

Вясновыя месяцы (на працягу вясны). Сакавік – ранняя вясна, шмат святла*. Пачатак руху сокаў у раслін. Красавік – сярэдзіна вясны, шмат вады*. Пачынаюць кукаваць зязюлі. Май – самы цёплы месяц вясны*. Месяц травы, зеляніны, гнездавання птушак, палявых работ. Прыкметы надыходзячага лета.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў прыродзе ад аднаго вясновага месяца да другога; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне, чым і чаму кожны бягучы месяц адрозніваецца ад папярэдняга.

Апісанне вясновага надвор'я (па выніках назіранняў на працягу зімы). Надвор'е сёння і ўчора (супастаўленне на аснове запісаў у каляндары прыроды і ў дзённіках назіранняў у рабочых сшытках).

Расліны вясной (2 г.) (абагульненне ўяўленняў па выніках назіранняў). Дрэвы і хмызнякі вясной: набраканне пупышак, распусканне лісця, цвіценне*. Раннеквітнеючыя травяністыя расліны (увядзенне паняцця): маці-і-мачыха, ветрагонка, пералескі і (або) іншае, неабходнасць беражлівага стаўлення да іх*.

Расліны агароду, саду, кветніку вясной*.

Мэтавы шпацыр у прыроду: вясновыя змены ў нежывой і жывой прыродзе. Прыгажосць вясновай прыроды.

Практычныя работы: пасадка цыбулін рэпчатой цыбулі ў кантэйнер з зямлёй; дапамога дарослым ва ўборцы ўсохлых і абламаных галінак дрэў і хмызнякоў, разбіўцы кветнікаў, градак.

Арганізаваныя назіранні росту і развіцця пасаджанай цыбулі, іншых раслін у класе (школе, дома, на ўчастку); абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе на жыццё раслін.

Дыдактычныя гульні: «Калі гэта бывае», «Што спачатку, што потым».

Жывёлы вясной (3 г.) (абагульненне і сістэматызацыя ўяўленняў). Насякомыя, рыбы, жабы, яшчаркі вясной: харчаванне, рух. Мятанне ў ваду ікры рыбамі, лягушкамі, жабамі. З'яўленне з ікрынак малявак рыб, апалонікаў.

Дзікія птушкі вясной*. Вяртанне пералётных птушак.

Гнездаванне, наседжванне яек, з'яўленне птушанят у гнёздах*. Клопат пра нашчадства ў птушак.

Дзікія і хатнія жывёлы вясной: лінька, з'яўленне дзіцянят. Клопат пра нашчадства ў звяроў.

Арганізаваныя назіранні за зменамі ў жыцці жывёл вясной; абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе і жыцці раслін на жыццё жывёл.

Практычныя работы: дапамога дарослым у вырабе і развешванні птушыных хатак; праца з прыродаахоўнымі знакамі: можна – нельга; адпрацоўка правілаў прыродаахоўных паводзін.

Праца людзей у прыродзе вясной (1 г.) (абагульненне і сістэматызацыя ўяўленняў па выніках назіранняў). Вясновыя працы сельскіх жыхароў (дачнікаў) у кветніках, садках, на гародах, палях. Клопат пра будучы ўраджай. Навядзенне парадку ў дварах, на вуліцах, у парках, скверах*. Пасадка дрэў і хмызнякоў*.

Арганізаваныя назіранні за працай людзей у прыродзе ў горадзе (вёсцы); абмеркаванне ўбачанага; выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл на працу людзей у прыродзе.

Практычныя работы: дапамога дарослым у вясновых работах у кветніку, садзе, агародзе; маўленчае суправаджэнне дзеянняў (Што раблю? Чым? Для чаго?).

Ахова здароўя вясной (1 г.) (абагульненне ўяўленняў, атрыманых на працягу вясны). Значэнне загартоўвання. Клопат пра здароўе вясной. Пешы шпацыр і гульні на свежым паветры. Адпаведнасць адзення і абутку сезону, надвор'ю, роду заняткаў. Вясновыя небяспекі (прастудныя захворванні, ледзяшы* з дахаў, лёд на вадаёмах, мокры абутак і адзенне і іншае).

Практычныя работы: адпрацоўка правілаў бяспечных паводзін у прыродзе; выбар адзення (галаўнога ўбору, абутку) па сезоне, надвор'і, роду заняткаў на свежым паветры; засваенне спосабаў хованкі ў дажджлівае надвор'е, перамяшчэнне па вуліцы, не памачыўшы ногі і іншае.

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што адбываецца ў прыродзе вясной».

Змены ў нежывой прыродзе, жыцці раслін, жывёл і чалавека летам (5 г.)

Хутка лета. Нежывая прырода летам (1 г.). Прыкметы лета. Сонца летам. Працягласць дня і ночы. Шмат цяпла і святла. Цёплыя кароткія дажджы. Прыклады іншых летніх прыродных з'яў: навальніца (гром, маланка), вясёлка (колеры вясёлкі), град, лівень. Прычыны пацяплення летам (у параўнанні з вясной).

Абмеркаванне маючых адбыцца летніх змен у нежывой прыродзе.

Летнія месяцы (выяўленне, чым і чаму кожны папярэдні месяц адрозніваецца ад наступнага). Чэрвень – пачатак лета. Ліпень – самы гарачы месяц лета. Жнівень – апошні летні месяц, лета ідзе на спад.

Жывая прырода летам (2 г.) (выяўленне ўплыву змяненняў у нежывой прыродзе на жыццё раслін, жывёл). Расліны летам: буйны рост, цвіценне, паспяванне пладоў і насення. Паспяванне ўраджаю на палях, у агародах і садах, ягад у лясах.

Дзікія і хатнія жывёлы летам. Шмат корму. Лета – час клопату пра сваё нашчадства (кормяць, вучаць самастойна здабываць корм, лётаць і іншае).

Абмеркаванне маючых адбыцца летніх змен у жыцці раслін і жывёл летам.

Праца людзей у прыродзе летам (1 г.). Догляд за раслінамі ў агародзе, садзе, на палях. Уборка паспелага ўраджаю (у агародах, садах, на палях). Нарыхтоўка гародніны, садавіны, ягад на зіму. Нарыхтоўка кармоў для хатніх жывёл.

Практычныя работы: дапамога дарослым у летніх працах па вырошчванні і ўборцы ўраджаю, догляду за жывёламі.

Ахова здароўя летам (1 г.). Летнія канікулы. Значэнне сонца, паветра, вады для загартоўвання. Небяспекі, якія падпільноўваюць чалавека падчас адпачынку ў прыродзе (сонечны ўдар, атрутныя грыбы і ягады, змеі і іншыя). Як іх пазбегнуць. Правілы бяспечных паводзін каля вадаёмаў, у лесе, у час навальніцы.

Паўтарэнне і абагульненне «Што адбываецца ў прыродзе летам» (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: адпрацоўка правілаў бяспечных паводзін у прыродзе.

Чалавек – частка грамадства (17 г.)

Чалавек сярод людзей (10 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адзначаць (на практычным узроўні) узоры правільных (культурных, бяспечных) і няправільных паводзін;

выяўляць у ветлівай форме прывітанне, просьбу, прабачэнне, падзяку і іншае у адносінах з акружаючымі людзьмі (у рамках заяўленых тэм);

выбіраць адэкватную мадэль паводзін пры выкананні розных сацыяльных роляў.

Што такое этыкет (увядзенне паняцця). Ветлівыя словы.

Этыкет у сям'і. Малодшыя і старэйшыя члены сям'і. Важнасць паважлівых і клапацілівых адносін, добразычлівасці паміж членамі сям'і. Добрае слова лепш злоснага крыку.

Працоўны дзень сям'і. Абавязкі дзяцей і ўзаемадапамога ў сям'і. Сумесны адпачынак з карысцю для здароўя.

Сямейныя святы, неабходнасць іх падрыхтоўкі.

Правілы гасціннасці. Правілы паводзін у гасцях. Этыкет за сталом.

Этыкет у школе: на ўроках, перапынках. Прафесіі работнікаў школы. Узаемаадносіны настаўнік – вучань, вучань – вучань. Неабходнасць узаемадапамогі і супрацоўніцтва ў калектыве. Абавязкі дзяжурнага.

Культура зносін паміж аднагодкамі. Добразычлівыя адносіны. Звычайкі добрыя і дрэнныя.

Этыкет у гульні. Правілы гульні, неабходнасць саступаць, спачуваць. Папярэджанне канфліктных сітуацый.

Этыкет у грамадскіх месцах (на вуліцы, прыпынках грамадскага транспарту, у транспарце, краме, тэатры і кіно, музеі і іншае).

Небяспечныя сітуацыі пры сустрэчах са староннімі людзьмі (на вуліцы, прыпынках грамадскага транспарту, у транспарце, краме і іншае).

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся пра этыкет» (адводзіцца частка ўрока).

Разыгрыванне сітуацый (можна ў парах, групах): «Сустрэаем гасцей», «Уручаем падарунак», «Прадавец і пакупнікі», «Артысты і глядачы», «У чаканні транспарту» і іншае.

Практычныя работы: адпрацоўка найпрасцейшых маўленчых этыкетных формул вядзення гутаркі з членамі сваёй сям'і, аднакласнікамі, знаёмымі і незнаёмымі аднагодкамі і дарослымі людзьмі ў розных сацыяльна-бытавых сітуацыях; знаёмства з этыкетнымі нормамі нязгоды, спрэчкі; практыкаванні ў адрозніванні людзей па іх ролі ў жыцці (сям'я, сябры, знаёмыя, староннія) і выбары адпаведнага варыянту паводзін.

Інструктыўныя заняткі: адпрацоўка элементарных правілаў этыкету за сталом; засваенне ўменняў павіншаваць, прыняць віншаванне, уручыць і прыняць падарунак.

Пра тое, што створана працай чалавека (7 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

паказваць і правільна называць наглядна ўспрынятыя прадметы, іх дэталі;

назваць знешнія прыкметы, параўноўваць па адной і па шэрагу прыкмет на нагляднай аснове; выконваць практычнае групуванне з каменціраваннем, называць групу абагульняючым словам, канкрэтызаваць, вылучаць «лішняе»;

рацыянальна выкарыстоўваць прадметы па функцыянальным прызначэнні (у рамках заяўленых тэм); даглядаць за прадметамі, падтрымліваць парадак на працоўным месцы, у сваіх рэчах, сваім пакоі (кожнай рэчы – сваё месца);

ужываць у маўленні агульныя і канкрэтныя назвы прадметаў, адносныя прыметнікі (папяровы, гліняны і іншыя); складаць сказы з аднароднымі членамі (абагульняючае слова і пералік прадметаў, якія адносяцца да яго); апісваць добра знаёмы прадмет (па пытаннях з апорай на зрокавае ўспрыманне), пазнаваць па апісаннях;

дапасоўваць назоўнікі да прыметнікаў і лічэбнікаў («два сінія боты», «пяць белых кубкаў» і іншыя); утвараць формы адзіночнага і множнага ліку назоўнікаў.

Разнастайнасць і значэнне прадметаў, створаных рукамі чалавека*. Школьныя прыналежнасці*. Цацкі*. Што з паперы, што з пластыку (групаванне па матэрыяле). Састаўныя часткі (дэталі), беражлівыя адносіны.

Адзенне*. Галаўныя ўборы*. Значэнне, разнавіднасці і дэталі адзення і галаўных убораў. Адзенне і галаўныя ўборы для зімы, лета, дэмісезонныя (дыферэнцыяцыя ў межах групы). Вырабы з тканін, як іх захоўваць.

Абутак*. Значэнне, разнавіднасці і дэталі абутку. Абутак для восені, зімы, вясны, лета (дыферэнцыяцыя ў межах групы). Гумовыя, скураныя вырабы, як за імі даглядаць.

Мэбля*. Значэнне, разнавіднасці і дэталі мэблі. Мэбля для гасцінай, сталовай, спальні (дыферэнцыяцыя ў межах групы). Драўляныя вырабы, ад чаго яны разбураюцца.

Посуд*. Значэнне, разнавіднасці і дэталі посуду. Кухонны, сталовы, чайны посуд (дыферэнцыяцыя ў межах групы). Вырабы са шкла, гліны, бяспечнае абыходжанне з імі (групаванне па матэрыяле).

Сталовыя прыборы*. Прылады*, іх значэнне, разнастайнасць. Вырабы з металу, бяспечнае абыходжанне з імі.

Электрабытавыя прыборы*, значэнне, разнастайнасць, элементарныя правілы бяспечнага выкарыстання.

Паўтарэнне і абагульненне «Што мы даведаліся аб навакольных прадметах» (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: засваенні спосабаў рацыянальнага выкарыстання прадметаў па функцыянальнаму прызначэнню; дэманстрацыя ўласцівасцей матэрыялаў (на прыкладах драўлянага бруска і некалькіх відаў паперы; шклянога і пластыкавага шклянчак; гумавай і пластыкавай лялек; глінянай і шкляной вазачак; цацачных машынак і іншых – папера камечыцца, шкло б'ецца і іншае).

ПРЫКЛАДНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

На канец года ў вучняў узбагачаюцца і паглыбляюцца першапачатковыя ўяўленні, у тым ліку жыццёва значныя, пра (аб):

дзяржаве, у якой мы жывём, Дзяржаўным гербе Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным сцягу Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным гімне Рэспублікі Беларусь, нацыянальнай вопратцы;

разнастайнасці аб'ектаў навакольнага свету;

нежывой і жывой прыродзе; Сонцу як крыніцы святла і цяпла; сезонных зменах у нежывой і жывой прыродзе; разнастайнасці раслін, жывёл, вырабаў; неабходнасці беражлівых адносін да ўсяго навакольнага;

чалавеку як частцы прыроды і грамадства; адказным стаўленні да свайго здароўя і бяспекі; відах эмацыйных станаў людзей;

культуры паводзін і зносін у розных жыццёвых сітуацыях (у рамках заяўленых тэм);

разнастайнасці і прызначэнні вырабаў, элементарных, лёгка вызначаемых уласцівасцяў матэрыялаў, з якіх яны выраблены.

Вучні засвойваюць значэнне і ўжываюць у самастойнай гаворцы паняцці (абагульняючыя словы, тэрміны):

поры года; прырода, нежывая прырода, жывая прырода; дрэвы, хмызнякі, трава, іх часткі; лісцевыя дрэвы, іглічныя дрэвы; расліны саду, агароду, кветніку, пакаёвыя расліны; гародніна, садавіна, ягады; казуркі, рыбы, птушкі, зьяры, часткі іх цела; жывёлы хатнія, жывёлы дзікія; птушкі пералётныя, птушкі зімуючыя;

прадметы гігіены; школьныя прыналежнасці, цацкі, адзенне, галаўныя ўборы, абутак, мэбля, посуд, сталовыя прыборы, інструменты, электрабытавыя прыборы, матэрыялы, транспарт.

Вучні засвойваюць і ўжываюць у самастойнай гаворцы назвы:

сваёй краіны, яе сталіцы; свайго населенага пункта;

вывучаных груп раслін, жывёл, вырабаў; вывучаных відаў раслін, жывёл – прадстаўнікоў кожнай групы; асноўных частак раслін, цела жывёл, чалавека, частак твару; пор года і месяцаў года; прыродных з’яў, характэрных для восені, зімы, вясны, лета;

вывучаных прадметаў адзення, абутку, мэблі, посуду, навучальных прылад, цацак, галаўных убораў, сталовых прыбораў, інструментаў, электрабытавых прыбораў.

У вучняў фарміруюцца ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адрозніваць па істотных прыкметах аб’екты жывой і нежывой прыроды; дрэва, хмызняк, травяністая расліна, ліставое дрэва, хваёвае дрэва; казурка, рыбу, птушку, звера;

распазнаваць па знешніх прыкметах, правільна называць наглядна ўспрынятыя ў рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках) вывучаныя віды дрэў (3–4), кустоў (2–3), травяністых раслін (3–4), гародніны, садавіны (па 3–4), насякомых (3–4), рыб (2–3), птушак дзікіх і хатніх, пералётных і зімуючых (па 3–4), звяроў дзікіх і хатніх (па 3–4);

прыводзіць прыклады (не менш за 3-х) прыродных аб’ектаў і вырабаў; аб’ектаў нежывой і жывой прыроды; прадстаўнікоў вывучаных груп раслін (дрэвы, хмызнякі, трава, лісцевыя і хвойныя дрэвы), жывёл (насякомых, рыб, птушак дзікіх і хатніх, пералётных і зімуючых, звяроў дзікіх і хатніх);

адрозніваць, называць, паказваць пры непасрэдным успрыняцці (на малюнках, фотаздымках) асноўныя часткі (органы) раслін, буйныя і дробныя часткі (органы) цела жывёл, чалавека; часткі (дэталі) вывучаных вырабаў;

выконваць практычныя дзеянні па падрыхтоўцы гародніны, садавіны, ягад да ўжывання ў ежу, догляду за пакаёвымі раслінамі, жывёламі кутка прыроды (хатнімі жывёламі), падкормцы зімуючых птушак;

вызначаць надвор’е на вуліцы, выбіраць вопратку, абутак, галаўны ўбор, іншыя атрыбуты ў адпаведнасці з умовамі надвор’я;

назіраць за сезоннымі зменамі ў прыродзе (пад кіраўніцтвам дарослых), выказваць словамі вынікі ўбачанага;

выконваць у паўсядзённым жыцці элементарныя правілы асабістай гігіены, бяспечных паводзін у прыродзе, дома, у двары, на вуліцах і дарогах, у грамадскіх месцах;

расказваць пра сябе, сваю сям’ю, роднасныя адносіны (па пытаннях);

адрозніваць эмацыйны стан людзей (радасць, сум, здзіўленне, засмучэнне і іншае) і ўлічваць яго ў сваіх паводзінах у паўсядзённым жыцці;

выконваць элементарныя правілы этыкету ў сям’і, школе, калектыве аднагодкаў, пры ўзаемадзеянні са знаёмымі і незнаёмымі дарослымі людзьмі ў грамадскіх месцах, у гасцях, за сталом;

выкарыстоўваць навакольныя прадметы (цацкі, навучальныя прыналежнасці, адзенне, абутак, посуд і іншае) па іх функцыянальным прызначэнні.

III КЛАС (68 г.)

Прырода і чалавек (52 г.)

Уводзіны (1 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

называць прыкметы, агульныя для ўсяго жывога на Зямлі;

ідэнтыфікаваць сябе з іншымі жывымі істотамі.

Прырода вакол нас (1 г.). Разнастайнасць прыродных аб’ектаў. Прырода нежывая і жывая (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя). Асноўныя ўласцівасці (прыкметы) жывых

арганізмаў. Прырода і людзі – адно цэлае. Неабходнасць беражлівых адносін да навакольнай прыроды.

Назіранні за жыццёвымі праяўленнямі ў раслін, жывёл; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Практычныя работы: удзел у работах, накіраваных на захаванне і паляпшэнне стану прыроды бліжэйшага акружэння «Возьмем пад ахову».

Нежывая прырода і чалавек (11 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выконваць пасільныя практычныя дзеянні па: ветранню і вільготнай прыборцы памяшкання; апрацоўцы глебы з выкарыстаннем самых простых інструментаў;

вызначаць па колеры, паху забруджаную ваду; эканомна расходваць пітную ваду дома, у школе; вымяраць тэмпературу вады, паветра з выкарыстаннем тэрмометра;

выконваць найпрасцейшыя правілы загартоўвання сонцам, паветрам, вадой.

Сонца – крыніца цяпла і святла (1 г.). Роля сонечнага цяпла і святла для раслін, жывёл, чалавека (сувязі паміж нежывой і жывой прыродай). Сонца і здароўе чалавека. Правілы, звязаныя з выкарыстаннем сонца для загартоўвання.

Назіранні за ўтварэннем цені ад прадметаў, выяўленне, дзе цяплей: на сонцы або ў цені; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Паветра (3 г.). Паветра-невідзімка. Уласцівасці паветра: празрыстае, бескаляровае, не мае паху, дрэнна праводзіць цяпло, добра прапускае сонечныя прамяні. Прыгажосць неба.

Паветра – прыроднае багацце. Неабходнасць паветра для жывых арганізмаў (сувязі паміж нежывой і жывой прыродай). Асноўныя прычыны і наступствы забруджвання паветра. Меры па ахове чысціні паветра. Там, дзе зеляніна, паветра чысцей.

Паветра і здароўе чалавека. Правілы, звязаныя з выкарыстаннем паветра для ўмацавання здароўя. Чаму нельга здзяйсняць шпацыр уздоўж вуліц, дзе рухаецца шмат машын. Роля ветрання і вільготнай прыборкі памяшканняў. Скразняк – гэта небяспечна.

Дэманстрацыя доследаў па выяўленні паветра ў класе, цвёрдых прадметаў (сухарыку, камячку глебы) і вывучэнню яго лёгка вызначаемых уласцівасцей (абмеркаванне назіранага, выснова).

Практычныя працы: выбар месца для гульняў і прагулак, улічваючы чысціню паветра; удзел у работах па догляду за зялёнымі насаджэннямі двара (вуліцы).

Інструктыўны занятак: праветрыванне і вільготная прыборка пакоя; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Вада (4 г.). Вада ў прыродзе. Прыгажосць вады. Уласцівасці вады як вадкасці: празрыстая, бескаляровая, цякучая. Чыстая вада не мае густу і паху. Вада – растваральнік. Што плыве, што тоне.

Вада – прыроднае багацце. Значэнне вады для раслін, жывёл, чалавека (сувязі паміж нежывой і жывой прыродай). Асноўныя прычыны і наступствы забруджвання вады. Прыкметы забруджанай вады, небяспека выкарыстання яе ў ежу. Меры па ахове чысціні вадаёмаў. Неабходнасць эканомнага расходвання пітной вады. Бытавыя фільтры, іх прызначэнне.

Вада і здароўе чалавека. Правілы, звязаныя з выкарыстаннем вады для ўмацавання здароўя. Папярэджанне прастудных захворванняў пры гартаванні вадой. Правілы паводзін каля вадаёмаў і падчас купання ў вадаёмах (басейне).

Тэмпература і тэрмометр (увядзенне паняццяў). Прылада тэрмометра, яго прызначэнне**. Гарачая вада, гарачая пара, слізкі лёд – гэта небяспечна.

Дэманстрацыя доследаў па вывучэнні лёгка вызначаемых уласцівасцей вады, растварэнню ў вадзе цукру і солі (абмеркаванне назіранага, выснова).

Практычныя работы: знаёмства з прыладай тэрмометра; практыкаванні ў вымярэнні тэмпературы вады (паветра); дэманстрацыя прыёмаў ачысткі вады ад прымесяў з дапамогай найпрасцейшых фільтраў.

Інструктыўны занятак: прыёмы эканомнага расходавання пiтнoй вaды дoмa і ў шкoлe; падрыхтoўкa кaрoткaгa пaвeдaмлeннa.

Глeбa, яe знaчeннe (3 г.). Штo тaкoe глeбa. Урaдлiвaсць (увядзeннe пaнaццa) – aснoўнaя ўлaсцiвaсць глeбы. Склaд глeбы: пясoк, глiнa, пeрaгнoй, вaдa, пaвeтpa. Глeбaвыя жывeлы: кpoт, дaжджaвы чaрвaк, iх рoлa ў пaдтpымaннi ўрaдлiвaсцi.

Глeбa – пpыpoднae бaгaццe. Знaчeннe глeбы ў пpыpoдзe і жыццi чaлaвeкa. Уплыў aпpaцoўкi глeбы нa пaвышeннe ўрaджaйнaсцi рaслiн.

Лягчэйшыя спaсaбы aпpaцoўкi глeбы. Пpавiлы бeспeкi і гiгieны пpы aпpaцoўцы глeбы.

Аxoвa глeбaў. Аснoўныя пpычынy і нaстyпствы рaзбypeннa глeбы. Мepы пa aхoвe глeбaў aд вeтpу, aгню, лiшкy вaды. Чaмy нeльгa спaльвaць сyxюю тpавy, хaдзiць пa гaзoнax, знiшчaць дaжджaвыx чaрвaкoў.

Пaўтaрeннe і aбaгyльнeннe (aдвoдзiццa чaсткa ўpoкa).

Мeтaвы шпaцыp дa глeбaвaгa aгaлeннa (aбpывy aбo pвa).

Дeмaнстpaцыя дoслeдaў пa вывучeннi сaстaвy глeбы (aбмepкaвaннe нaзiрaнaгa, выснoвa).

Пpактычнyя рaбoты: мaдeлявaннe слaeў зямлi (выpaб мaкeтy); удзeл y пaсiльнyx пpaцax пa aпpaцoўцы глeбы (вoрывa, pыхлeннe, пaлiў).

Жывая пpыpoдa і чaлaвeк (40 г.)

Фaрмiрyeмыя ўмeннi, y тым лiкy нeaбxoдныя длa выкaрыстaннa ў пaўсaдзeннyм жыццi:

нaзывaць пpадстaўнiкoў вывучaeмыx гpуп рaслiн, гpыбoў, жывeл, aдрoзнiвaць і пaкaзвaць iх y рeальнaй aбстaнoўцы, нa мaлioнкax, фoтaздымкax; пaкaзвaць і нaзывaць чaсткi рaслiн, гpыбoў, жывeл;

нaзывaць нeкaтopыя aдмeтныя пpыкмeты вывучeныx гpуп рaслiн, гpыбoў, жывeл, пapaўнoўвaць пa вылучeныx пaдстaвax, клaсiфiкaвaць, aбaгyльнaць, вылучaць «лiшнeя»;

выкoнвaць пaсiльнyя пpактычнyя дзeяннi пa: дoглядy зa кyльтypнyмi рaслiнaмi нa aгapoдзe, y сaдзe, квeтнiкy, пaкaёвымi рaслiнaмi, хaтнiмi жывeлaмi; aхoвe дзiкaрoслыx рaслiн, дзiкiх жывeл y нaйблiжэйшым пpыpoднyм aсepoддзi; пaдрыхтoўцy гaрoднiнy, сaдaвiнy, ягaд, гpыбoў дa ўжывaннa ў eжy (чысцiць, сaртaвaць, мыць);

тлyмaчыць нa дaстyпнyx пpыклaдax yзaмecaсyвaзi пaмiж рaслiнaмi і жывeлaмi, пaмiж рoзнyмi жывeлaмi (y мeжax пaтpaбaвaннaў дaдзeнaй вучeбнaй пpaгpaмy);

aпiсвaць (вyснa) вывучeныя вiды рaслiн, гpыбoў, жывeл пa пытaннax, плaнe (з yлiкaм aдпpaцaвaнaй лeкcиkи і гpaмaтычнyx фoрмaў), пaзнaвaць iх пa aпiсaннax; yтвapaць і выкaрыстoўвaць y мoвe пpынaлeжныя пpымeтнiкi (лiсiнy хвoст, зaeчыя вyшы і iншae);

выкoнвaць рeжым днa, aргaнiзoўвaць свoй вoльнy чaс, нe дaпyшчaючы бязмeтaвaгa бaўлeннa чaсy; выбiрaць і нaзывaць кaрысныя длa здapoўя дзaцeй пpaдyкты хapчaвaннa, вылучaць пpaдyкты, яkiя шкoдзaць здapoўю; дaглядaць зa скypaй нoг, выкoнвaць пpактыкaвaннi длa ўмaцaвaннa стoп; пpавiльнa пaвoдзiць сябe пaдчaс хвapoбы, нaвaльнiцы, ypaгaнy, лiўнaў і iншae.

Рaслiнy – чaсткa жывoй пpыpoды (4 г.). Рaзнaстaйнaсць і пpыгaжoсць рaслiн. Дpэвы, хмызнякi, тpавянистыя рaслiнy, iх aдмeтныя пpыкмeты (клaсiфiкaцыя і дыфepэнцыяцыя).

Знeшнaя бyдoвa рaслiн, iх нaдзeмнaя і пaдзeмнaя чaсткi (aнaлiз-сiнтeз-aнaлiз). Рaзнaстaйнaсць лiсцa, сцeблaў, квeтaк, плaдoў, нaсeннa, iх знaчeннe длa рaслiнy. Пpыкмeты плaдoў (пapaўнaннe з кaчaнoм кaпyсты, цыбyлiнaй, клyбнeм бyльбy)**.

Умoвы, нeaбxoдныя длa жыцця рaслiн (вaдa, пaвeтpa, цяплo, святлo, глeбa). Рaзвiццe рaслiнy з нaсeннa (нa пpыклaдзe фaсoлi цi iншым)*.

Дзiкaрoслыя і кyльтypныя рaслiнy, iх рaзнaстaйнaсць (увядзeннe пaнaццaў, клaсiфiкaцыя і дыфepэнцыяцыя).

Пaўтaрeннe і aбaгyльнeннe (aдвoдзiццa чaсткa ўpoкa).

Пpактычнyя рaбoты: мaдeлявaннe бyдoвы рaслiнy; удзeл y выpaбe кaлeкцый нaсeннa, сyxiх плaдoў; пpapoшчaвaннe нaсeннa фaсoлi aбo гaрoхy; пaсeў пpapoшчaнaгa нaсeннa ў гaршчoк з зямлeй.

Назiрaннi за рoстaм i рaзвiццeм прaрoсткaў рaслiнa; пaдрыхтoўкa кaрoткaгa пaвeдaмлeннa.

Дзiкaрoслыя рaслiнa

(9 г., у тым лiку 1 г. нa прaвядзeннe экскурсii)

Лiсцeвыя дрэвы, iх рaзнaстaйнacць, рoлa ў прырoдзe i жыццi чaлaвeкa, нeабхoднacць aхoвы.

Іглiчныя дрэвы, iх выкaрыстaннe чaлaвeкaм. Хтo жывe ў хвoйным лeсe (узaемaсувязi пaмiж рaслiнaмi i жывeлaмi).

Рaзнaстaйнacць дзiкaрoслыx куcтoў, нeабхoднacць iх aхoвы.

Рaзнaстaйнacць дзiкaрoслыx тpaў, iх рoлa ў прырoдзe i жыццi чaлaвeкa. Ахoвa квiтнeючaй тpaвы.

Лeкaвыя рaслiнa: нaвoштa i як людзi выкaрыcтoўвaюць. Ахoвa лeкaвыx рaслiн.

Атрутныя рaслiнa, aсaблiвacцi iх вoнкaвaгa выгляду. Як пaзбeгнуць атручвaннa ядaвiтымi рaслiнaмi (нaзaпaшвaннe вoпытy бязпeчнaй жыццядзeйнacцi).

Штo рaсцe пoбaч з нaмi (рaзвiццe пaзнaвaльнaй цiкaвacцi, нaзiрaльнaсцi)*. Нeабхoднacць i cпoсaбы aхoвы злeнeных нaсaджeннaў кaлa дoмa, шкoлы, нa вулiцы. Дзiўнaе ў свeцe рaслiн: «жывыя бaрoмeтpы», «жывыя гaдзiнa» i iншaе.

Пa старoнкaх Чырвoнaй кнiгi Рeспублiкi Бeлaрусь (тoм «Рaслiнa»). Нeкaтoрыя вiды рaслiн, зaнeсeных у Чырвoную кнiгу Рeспублiкi Бeлaрусь. Рэдкiя i знiкaючыя рaслiнa рoднaгa крaю, cпoсaбы iх aхoвы.

Пaўтaрeннe i aбaгульнeннe (aдвoдзiццa чaсткa ўрoкa).

Экскурсiя ў прырoду (1 г.): «Рaзнaстaйнacць дзiкaрoслыx рaслiн».

Вoпыт прырoдaахoўных пaвoдзiнaў: нe зрывaць квiтнeючыя рaслiнa длa букeтaў (букeты склaдaць з рaслiн, вырaщчaных чaлaвeкaм); нe хaдзiць пa гaзoнaх (нe вытoптвaць тpaвянiстыя рaслiнa, нe ўшчыльняць глeбу); нe лaмaць гaлiнкi ў дрэў i хмызнiкoў, нe рэзaць кaру i iншaе.

Культурныя рaслiнa (5 г.)

Агaрoднiнныя рaслiнa*. Знeшнi выгляд, хaрaктэрныя aсaблiвacцi, вырoщчaннe, выкaрыстaннe. Знaчeннe свeжaй гaрoднiнa длa здaрoўя. Хтo тaкiя агaрoднiкi.

Збoжжaвыя рaслiнa*. Знeшнi выгляд, хaрaктэрныя aсaблiвacцi, вырoщчaннe, выкaрыстaннe. Хтo тaкiя пaлaвoды. Хлeб – кaштoўны прaдукт хaрчaвaннa. Рaзнaстaйнacць хлeбaбулaчныx вырaбaў. Нeабхoднacць i cпoсaбы бeрaжлiвыx aднociн дa хлeбa.

Плaдoвыя дрэвы i ягaдныя хмызнiкi. Хтo тaкiя сaдoўнiкi. Длa чaгo людзi рaзвoдзцaць сaды. Знaчeннe свeжaй сaдaвiнa, ягaд длa здaрoўя.

Дэкaрaтыўныя рaслiнa (увядзeннe пaнццa). Длa чaгo aзeлeняюць i ўпрыгoжвaюць двaры, вулiцы, плoшчы. Хтo тaкiя квeткaвoды.

Пaкaёвыя рaслiнa*. Длa чaгo рaзвoдзцaць рaслiнa ў пaмяшкaннaх. Спoсaбы дoгляду зa пaкaёвымi рaслiнaмi.

Пaўтaрeннe i aбaгульнeннe (aдвoдзiццa чaсткa ўрoкa).

Назiрaннi рoстy i рaзвiццa культурных рaслiн у прырoдных i cпeцыяльнa ствoрaных умoвaх (пa мaгчымacцi); пaдрыхтoўкa кaрoткaгa пaвeдaмлeннa.

Прaктычныя рaбoты: удзeл у вырoщчaннi культурных рaслiн, прыбoрцы ўрaджaю нa агaрoдзe (у цяплiцы, сaдзe, пoлi) (кaлi мaгчымa); прaктывaннi пa дoглядзe зa пaкaёвымi рaслiнaмi; пaдрыхтoўкa гaрoднiнa, сaдaвiнa, ягaд дa ўжывaннa ў eжy.

Грыбы – чaсткa жывoй прырoдy (2 г.)

Знeшнiя будoвa гpыбoў (cинтэз-aнaлiз-сiнтэз нa нaгляднaй aсoвe). Ядoмыя гpыбы. Прaвiлы збoру гpыбoў. Спoсaбы пaдрыхтoўкi гpыбoў дa ўжывaннa ў eжy. «Сябpoўcтвa» пaмiж дрэвaмi i гpыбaмi (узaемaсувязi пaмiж гpыбaмi i рaслiнaмi).

Нeядoмыя гpыбы. Гpыбы-двaйнiкi (нa прыклaдзe ядoмыx i iлжывыx лiсiчaк, aпeнeк) (пaрaўнaннe). Пaпярэджaннe атручвaннaў гpыбaмi (нaзaпaшвaннe вoпытy бязпeчнaй жыццядзeйнacцi). Гpыбы з Чырвoнaй кнiгi Рeспублiкi Бeлaрусь.

Практычныя работы: мадэляванне будовы шляпачнага грыба; распазнаванне вывучаемых відаў грыбоў на муляжах, малюнках; сартаванне грыбоў (што пакласці ў кошык).

Вопыт прыродаахоўных паводзін: не збіваць у лесе старыя і незнаёмыя грыбы.

Жывёлы – частка жывой прыроды (13 г.)

Разнастайнасць дзікіх жывёл. Насякомыя, іх разнастайнасць, характэрныя прыкметы. Роля насякомых у жыцці раслін, іншых жывёл, чалавека, меры па іх ахове.

Рыбы – насельнікі вады. Прыкметы, характэрныя для рыб, рысы прыстасаванасці да ўмоў жыцця. Раслінаедныя, драпежныя, ўсяядныя рыбы (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя па спосабе харчавання). Роля рыб у прыродзе і жыцці чалавека, меры па іх ахове.

Жабы і лягушкі – земнаводныя (тэрмін земнаводныя ў актыўны слоўнік вучняў можна не ўводзіць). Характэрныя прыкметы, роля ў прыродзе, меры па ахове земнаводных. Чым падобныя жаба і лягушка, чым адрозніваюцца (параўнанне).

Змеі (вуж, гадзюка), яшчаркі, чарапахі – паўзуны (тэрмін паўзуны ў актыўны слоўнік вучняў можна не ўводзіць). Характэрныя прыкметы, роля ў прыродзе, меры па ахове гадаў. Чым падобныя вуж і гадзюка, чым адрозніваюцца (параўнанне).

Птушкі. Прыкметы, характэрныя для птушак. Раслінаедныя, насякомаедныя, драпежныя, усяядныя птушкі (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя па спосабе харчавання). Рысы прыстасаванасці розных птушак да здабывання ежы, абароны ад нападу.

Разнастайнасць дзікіх птушак. Пералётныя і зімуючыя птушкі. Вадаплаўныя птушкі, рысы прыстасаванасці да асяроддзя пражывання і ладу жыцця. Роля дзікіх птушак у прыродзе, жыцці чалавека, меры па іх ахове.

Звяры ці млекакормячыя (тэрмін млекакормячыя ў актыўны слоўнік вучняў можна не ўводзіць). Прыкметы, характэрныя для звяроў. Расліннаедныя, драпежныя, усяядныя звяры (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя па спосабе харчавання).

Разнастайнасць расліннаедных звяроў. Рысы прыстасаванасці да здабывання ежы, абароны ад нападу драпежнікаў, роля ў прыродзе і жыцці чалавека, меры па ахове.

Разнастайнасць драпежных звяроў. Рысы прыстасаванасці да здабывання ежы, роля ў прыродзе, меры па ахове драпежнікаў.

Разнастайнасць усяядных звяроў. Спосабы здабывання ежы, роля ў прыродзе, меры па ахове.

У прыродзе ўсе важныя, усе патрэбныя. Па старонках Чырвонай кнігі Рэспублікі Беларусь (том «Жывёлы»). Некаторыя віды жывёл, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. Рэдкія і знікаючыя жывёлы роднага краю. Неабходнасць і спосабы аховы рэдкіх жывёл.

Хатнія жывёлы – прадстаўнікі розных груп: млекакормячыя (звяры), птушкі, рыбы, насякомыя. Значэнне хатніх жывёл у жыцці чалавека, догляд за імі.

Небяспечныя жывёлы: кляшчы, змеі, казуркі, якія джаляць, вандроўныя кошкі, сабакі і іншыя. Як пазбегнуць небяспекі (назапашванне вопыту бяспечнай жыццядзейнасці).

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Назіранні за разнастайнасцю дзікіх і хатніх жывёл, іх звычкамі; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Практычныя работы: мадэляванне будовы цела жывёлы; выраб кармушак, падкормка дзікіх птушак; догляд за жывёламі ў кутку прыроды (або хатнімі) (па магчымасці).

Вопыт прыродаахоўных паводзін: не шумець ў прыродзе (лесе, парку); не браць у рукі і ні несці дадому дзіцянят дзікіх жывёл; не падыходзіць да птушыных гнёздаў, дзікіх жывёл.

Чалавек – частка жывой прыроды, яго здароўе і бяспека (7 г.)

Чалавеку важна быць здаровым. Галоўныя правілы захавання і ўмацавання здароўя. Залежнасць паміж здароўем і ладам жыцця, паводзінамі чалавека.

Рэжым дня (увядзенне паняцця), яго значэнне. Якім павінен быць рэжым дня трэцякласніка. Праца і адпачынак у рэжыме дня. Арганізацыя вольнага часу. Як зрабіць свой дзень карысным і цікавым.

Харчаванне і здароўе. Карысныя для здароўя дзяцей прадукты. Якасць і колькасць ежы. Шкода пераядання, ежа ўсухамятку. Мае любімыя стравы. Правілы паводзін за сталом падчас прыёму ежы.

Зубы, догляд за імі. Здаровыя зубы – адна з умоў захавання здароўя. Зубная шчотка – прадмет асабістай гігіены.

Распаўсюджаныя захворванні, іх папярэджанне. Да каго звярнуцца па дапамогу ў выпадку захворвання. Правілы паводзін падчас хваробы і ў сітуацыі, калі побач хворы чалавек. Lekі на дабро, лекі на шкоду.

Паразіты чалавека: глісты, вошы, іх шкода. Прычыны ўзнікнення педыкулёзу, з'яўлення глістоў, меры прафілактыкі.

Адпачынак на прыродзе: чым карысны. Пешшу хадзіць – здаровым быць. Папярэджанне плоскаступнёвасці. Як паводзіць сябе падчас навальніцы, урагану, ліўняў і іншага.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: складанне рэжыму дня; складанне меню на дзень; падрыхтоўка элементарных бутэрбродаў, салату з гародніны; дэманстрацыя правільных прыёмаў чысткі зубоў, догляд за зубной шчоткай, выкарыстанне сталовых прыбораў; развучванне практыкаванняў для папярэджання плоскаступнёвасці.

Цікавыя сустрэчы. Медыцынскі работнік. Кухар.

Чалавек – частка грамадства (16 г.)

Чалавек-працаўнік. Правілы паводзін у грамадскіх месцах (12 г.). Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

назваць найбольш распаўсюджаныя прафесіі людзей, суадносіць з малюнкамі змест іх працы;

назваць і паказваць прадметы (рэчы, вырабы), створаныя і пабудаваныя людзьмі; праяўляць паважлівае стаўленне да вынікаў працы людзей;

правільна паводзіць сябе ў камунікатыўных сітуацыях пры ўзаемадзеянні з людзьмі ў транспарце, краме, іншых грамадскіх месцах (у межах заяўленых тэм).

На будоўлі. Як будууюць дамы (што спачатку, што потым). Хто працуе на будоўлі. Машыны і механізмы, якія дапамагаюць чалавеку. Матэрыялы, з якіх будууюць будынкі. Чаму забаронены ўваход на будпляцоўку староннім людзям. Калі я стану будаўніком...

Праца ў горадзе. Рабочыя прафесіі. Што вырабляюць на фабрыках і заводах. Як горад дапамагае сялу. Неабходнасць і спосабы беражлівых адносін да навакольных рэчаў. Калі я стану рабочым...

Праца ў вёсцы. Каму сказаць за хлеб дзякуй. Значэнне сумеснай працы. Беражлівыя адносіны да хлеба. Як сяло дапамагае гораду. Калі я буду паляводам...

Хто такія жывёлаводы. Як малочныя і мясныя прадукты харчавання трапляюць да нас на стол. Чаму нельга піць некіпячонае малако і есці дрэнна праваранае мяса. Калі б я быў жывёлаводам...

У краме. Дзе і што мы купляем. Пра што «расказваюць» вітрыны. Як атрымаць неабходную інфармацыю. Прадаўцы і пакупнікі. Хачу я быць прадаўцом. Я – пакупнік.

Свет прыгожага ў жыцці чалавека. Дзе можна адпачыць у выходны дзень (тэатр, кінатэатр, цырк). Артысты і глядачы. Я – глядач.

У бібліятэцы. Хто працуе ў бібліятэцы. Я – чытач. Правілы чытачоў. Мая любімая кніга.

Мы – пасажыры. Прафесіі людзей, якія працуюць на транспарце. Правілы паводзін на прыпынках грамадскага транспарту, у транспарце.

У паліклініцы, бальніцы: хто працуе, якую дапамогу аказваюць. Як звярнуцца па дапамогу. Правілы адэкватных паводзін у паліклініцы і зносін з доктарам.

На пошце. Разнастайнасць паштовых адпраўленняў (ліст, паштоўка, пасылка). Падарожжа ліста. Значэнне паштовай сувязі. Тэлефон, камп'ютар як сродкі сувязі. Правілы размовы па тэлефоне.

Месцы грамадскага харчавання. Дзе і што мы ядзім. Правілы паводзін за сталом.

Служба побыту: хто працуе, якія паслугі аказваюць.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Мэтавыя прагулкі на мясцовае прамысловае (сельскагаспадарчае) прадпрыемства, дзе вырабляюцца разнастайныя вырабы, на выставу, пошту, у Дом быту, да аб'екта, які будзеца, і іншае (па магчымасці).

Разыгрыванне сітуацый (можна ў парах, групах): «Мы – пакупнікі», «Мы – гледачы», «Мы – пасажыры», «Пагаворым па тэлефоне» і іншых.

Практычныя работы: адпрацоўка этычных нормаў зносін, элементарных правілаў культурных і бяспечных паводзін у грамадскіх месцах (у рамках заяўленых тэм); практыкаванні ў самастойным карыстанні паслугамі бібліятэкі, пошты, службы быту і іншае.

Цікавыя сустрэчы. Людзі розных прафесій (па меркаванні настаўніка).

Хатняя і школьная эканоміка (3 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

фармуляваць (у даступнай форме), з чаго складаюцца даходы сям'і, на што сям'я расходуюць грошы; суадносіць (на прыкладах) свае патрэбы з даходамі сям'і;

выконваць пасільныя практычныя дзеянні, накіраваныя на беражлівыя адносіны да хатняй і школьнай маёмасці, эканомнага расходавання вады, цяпла, электраэнергіі.

Што такое эканоміка (увядзенне паняцця). Чаму цэны розныя.

Сямейная эканоміка. Даходы і расходы (увядзенне паняццяў) у сям'і. Пакупкі неабходныя і неабавязковыя. Уклад дзяцей у сямейную эканоміку. Вучыся ашчадным быць. Свае рэчы самі беражом.

Школьная эканоміка. Даходы і расходы школы (аналіз). Рэжым эканоміі ў школе: клопат аб эканоміі вады, цяпла, электраэнергіі. Беражлівыя адносіны да школьнай маёмасці. Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: знаёмства з беларускімі грашыма; складанне табліцы сямейных даходаў і расходаў, спісу пакупак для розных сітуацый; удзел у дзяжурствах па школе, сталовай, прыборцы памяшкання, дробным рамонце школьнага абсталявання; дэманстрацыя правільных прыёмаў догляду за асабістымі рэчамі з мэтай падаўжэння тэрмінаў іх службы, эканоміі вады, цяпла, электраэнергіі.

Разыгрыванне сітуацыі (можна ў групах): «Грошы ў маёй сям'і».

Мэтавая прагулка ў краму: што колькі каштуе (чаму кошты розныя).

Правы дзіцяці (1 г.)

Фарміраваныя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

у даступнай форме даваць ацэнку сваёй дзейнасці з пазіцыі адпаведнасці яе паняццю «права».

Што такое правы чалавека (увядзенне паняцця). Раўнапраўе людзей у Рэспубліцы Беларусь. Правы дзіцяці як грамадзяніна: на вучобу, адпачынак, абарону ад жорсткасці і гвалту, выкрадання, пражыванне ў сям'і і іншыя.

Абмеркаванне правоў дзяцей як грамадзян Рэспублікі Беларусь.

ПРЫКЛАДНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Да канца года ў вучняў фарміруюцца першапачатковыя ўяўленні, у тым ліку жыццёвазначныя, пра (аб):

элементарных уласцівасцяў жывых арганізмаў, паветра, вады; ролі сонечнага святла і цяпла, паветра, вады, глебы ў прыродзе, іх значэнні для чалавека; умовах, неабходных для жыцця раслін і жывёл;

узаемазвязях паміж жывой і нежывой прыродай, паміж раслінамі і жывёламі, паміж рознымі жывёламі (у межах патрабаванняў дадзенай вучэбнай праграмы);

класіфікацыі і дыферэнцыяцыі культурных раслін па месцы вырастання (агароднінныя, збожжавыя, пладова-ягадныя, дэкаратыўныя, пакаёвыя); класіфікацыі і дыферэнцыяцыі жывёл па спосабу харчавання (расліннаедныя, драпежныя, насякомаедныя, усяядныя);

мерах, накіраваных на ахову раслін, грыбоў, жывёл; некаторых відах раслін, грыбоў, жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь;

некаторых умовах, неабходных для захавання і ўмацавання здароўя; прычынах некаторых захворванняў, правілах паводзін у час хваробы;

значэнні працы ў жыцці чалавека, разнастайнасці прафесій, паважлівым стаўленні да вынікаў працы людзей; правілах бяспечных і культурных паводзін у грамадскіх месцах (у межах заяўленых тэм);

сямейнай і школьнай эканоміцы; правах дзіцяці ў Рэспубліцы Беларусь.

Навучэнцы засвойваюць і ўжываюць у самастойным маўленні паняцці (абагульняючыя словы, тэрміны):

расліны: дзікарослыя (дрэвы, хмызнякі, трава), культурныя (агароднінныя, збожжавыя, пладова-ягадныя, дэкаратыўныя, пакаёвыя), атрутныя, лекавыя;

грыбы: ядомыя, неядомыя, атрутныя;

жывёлы: насякомыя, рыбы, земнаводныя, паўзуны, птушкі, млекакормячыя (звяры); расліннаедныя, драпежныя, насякомаедныя, усяядныя;

рэжым дня; эканоміка, даходы, расходы; тэмпература, тэрмометр; Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь.

Вучні засвойваюць і ўжываюць у самастойным маўленні назвы:

асноўных, лёгка вызначаемых уласцівасцей вады, паветра, састаўных частак глебы; вывучаных груп раслін, грыбоў, жывёл;

найбольш распаўсюджаных у сваёй мясцовасці вывучаных відаў раслін, грыбоў, жывёл – прадстаўнікоў кожнай групы (у межах заяўленых тэм);

вывучаных відаў раслін, жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь.

У вучняў фарміруюцца ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адзначаць па істотных прыкметах аб'екты жывой і нежывой прыроды; дзікарослыя і культурныя расліны; ядомыя і атрутныя грыбы; насякомых, рыб, земнаводных, паўзуноў, птушак, млекакормячых (звяроў);

распазнаваць па знешніх прыкметах, правільна называць наглядна ўспрынятыя ў рэальнай абстаноўцы (на малюнках, фотаздымках) найбольш распаўсюджаныя ў дадзенай мясцовасці вывучаныя віды;

раслін: дзікарослых дрэў, кустоў і травяністых раслін (па 3–4); лекавых і атрутных (па 2–3); культурных (па 2–3) (з кожнай вывучанай групы); раслін, занесеных у Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь (2–3);

грыбоў: ядомых, атрутных (па 2–3);

жывёл: насякомых, птушак, млекакормячых (звяроў) (па 3–4), рыб, земнаводных, паўзуноў (па 1–2); жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь (2–3);

выконваць элементарныя практычныя дзеянні, накіраваныя на: загартоўванне арганізма сонцам, вадой, паветрам; эканомнае расходаванне ў побыце пітной вады; праветрыванне памяшканняў; вымярэнне тэмпературы вады, паветра, выкарыстоўваючы тэрмометр;

выконваць пасільную працу па захаванні і паляпшэнні стану навакольнай прыроды, догляду за культурнымі раслінамі, хатнімі жывёламі і жывёламі кутка прыроды ў класе (школе, дома);

расказваць пра прыродную з'яву, правільна адлюстроўваючы прычынна-часавую паслядоўнасць (па пытаннях); складаць апісанне аб'екта (вусна), ўжываючы ў сказы словы-назвы, словы-прыкметы, словы-дзеянні; складаць невялікія аповяды (4–5 сказаў) з элементамі апісання на аснове асабістых назіранняў у прыродзе (жыцці раслін, жывёл, сезоннай працы людзей і іншае);

выконваць рэжым дня; выконваць элементарныя правілы асабістай гігіены; карыстацца прадметамі асабістай гігіены; звяртацца па дапамогу ў выпадку захворвання; удзельнічаць (пры неабходнасці) у дыялогах-распытах, уступаць ва ўзаемадзеянні з людзьмі дома, у школе, грамадскіх месцах;

судносіць свае жаданні з даходамі сям’і; складаць прыкладныя варыянты пакупак для асобных жыццёвых сітуацый; праяўляць беражлівасць ў адносінах да сваіх асабістых рэчаў, школьнага абсталявання; аказваць пасільную дапамогу дарослым (дома і ў школе); самастойна здзяйсняць пакупку ў магазіне (кіёску), карыстацца паслугамі бібліятэкі, пошты, службы побыту і іншае.

IV КЛАС (70 г.)

Прырода і чалавек (46 г.)

Планета, на якой мы жывём (4 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

назваць і паказваць на глобусе і фізічнай карце паўшар’яў палюсы, экватар, мацерыкі, акіяны (першапачатковы вопыт);

назваць, паказваць на фотаздымках першага касманаўта, касманаўтаў-беларусаў.

Космас, зоркі (увядзенне паняццяў, элементарныя ўяўленні). Сонца – найбліжэйшая да нас зорка, крыніца святла і цяпла, неабходных усяму жывому.

Зямля – планета (увядзенне паняцця, элементарныя ўяўленні). Форма і памеры Зямлі. Палёты ў космас. Першы касманаўт. Касманаўты-беларусы.

Глобус (увядзенне паняцця) – мадэль Зямлі. Правілы карыстання глобусам (першапачатковы вопыт)**. Вада і суша на глобусе. Мацерыкі і акіяны (увядзенне паняццяў). Экватар, Паўночны і Паўднёвы палюсы, Паўночнае і Паўднёвае паўшар’і (увядзенне паняццяў, супастаўленне).

Фізічная карта паўшар’яў (увядзенне паняцця). Умоўныя колеры і знакі фізічнай карты. Паўночны і Паўднёвы палюсы, экватар, мацерыкі і акіяны на фізічнай карце. Асноўныя прыёмы чытання карты (першапачатковы вопыт). Рэспубліка Беларусь на глобусе і карце паўшар’яў.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Экскурсія (мэталы шпацыр) у планетарый (па магчымасці).

Назіранні: нябесныя целы і з’явы (Сонца, Месяц, зоркі, узыход і заход Сонца, змена становішча Сонца на небасхіле на працягу дня, вячэрняе неба і іншае); падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Практычныя работы: знаёмства з глобусам, фізічнай картай паўшар’яў; практыкаванні ў засваенні элементарных прыёмаў чытання глобуса, карты; вызначэнне месцазнаходжання Рэспублікі Беларусь на глобусе і карце паўшар’яў (устанаўліванне фішак).

Арыентаванне на мясцовасці (6 г., у тым ліку 1 г на правядзенне практычнага занятку на мясцовасці)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

паказваць на адкрытай мясцовасці лінію гарызонту, называць аб’екты, размешчаныя на гарызонце;

назваць асноўныя бакі гарызонту, вызначаць іх па кампасе, Сонцу, мясцовых прыродных прыкметах, паказваць іх;

паказваць на небасхіле месцы (напрамкі) усходу і заходу Сонца, месцазнаходжанне Сонца ў сярэдзіне дня.

Гарызонт, лінія гарызонту (увядзенне паняццяў)*. Арыентаванне (увядзенне паняцця). Мясцовасць адкрытая і закрытая (супастаўленне)*. Змена гарызонту*. Гарызантальны накірунак.

Бакі гарызонту: асноўныя і прамежкавыя (увядзенне паняццяў)*. Умоўнае пазначэнне бакоў гарызонту на паперы (карце).

Компас (увядзенне паняцця), яго устройства, прызначэнне**. Правiлы карыстання кампасам. Арыентаванне на мясцовасці па кампасе (першапачатковы вопыт).

Арыентаванне на мясцовасці па Сонцы (першапачатковы вопыт).

Прыродныя арыенцiры. Арыентаванне на мясцовасці па мясцовых прыкметах (першапачатковы вопыт). Паўтарэнне і абагульненне (адводзiцца частка ўрока).

Практычны занятак (на мясцовасці) (1 г.): вызначэнне бакоў гарызонту, калi вядомы адзiн бок, пры паваротах налева, направа; арыентаванне на мясцовасці па Сонцы, кампасе, прыродных прыкметах; выяўленне найбольш надзейнага спосабу арыентавання на мясцовасці.

Мэтавы шпацыр на адкрытую мясцовасць: гарызонт, лiнiя гарызонту, бакі гарызонту; змена гарызонту пры руху, пад'ёмах і спусках; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Прырода Рэспублiкi Беларусь (28 г.)

Фармiруемыя ўменнi, у тым лiку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзiнным жыццi:

назваць, адрознiваць на малюнках (фотаздымках): асноўныя формы зямной паверхнi; прыродныя супольнасці Рэспублiкi Беларусь;

прыводзiць прыклады, адрознiваць найбольш распаўсюджаныя вiды раслiн, жывёл лесу, вадаёму, лугу, балота;

назваць, паказваць на фiзiчнай карце Рэспублiкi Беларусь асноўныя формы зямной паверхнi, найбуйнейшыя радовiшчы карысных выкапняў, рэкі і азёры Беларусі;

назваць вывучаемыя вiды карысных выкапняў, называць iх агульныя і адметныя прыкметы, лёгка вызначаемыя ўласцівасці, распазнаваць у калекцыях iх узоры;

складаць (вусна) апiсальнае выказванне пра адзiн з карысных выкапняў, прыродных супольнасцей па прапанаваным плане (або без яго);

складаць (вусна) параўнальнае апiсанне двух карысных выкапняў, двух вiдаў раслiн (жывёл), выкарыстоўваючы словы для выбару (або без iх);

прыводзiць прыклады прыстасоўвальных асаблівасцей раслiн, жывёл да ўмоў жыцця ў прыродных супольнасцях;

тлумачыць (у межах патрабаванняў дадзенай вучэбнай праграмы) даступныя разуменню ўзаемасувязі памiж нежывой і жывой прыродай, памiж раслiнамі і жывёламі, памiж рознымi вiдамі жывёл у лесе (вадаёме, на лузе, балоце);

фармуляваць (у даступнай форме) і практычна выконваць правiлы паводзiн у прыродным асяроддзi.

Формы зямной паверхнi (4 г.)

Асноўныя формы зямной паверхнi: раўнiны, горы (увядзенне паняццяў, супастаўленне), iх умоўныя абазначэннi на фiзiчнай карце. Паверхня раўнiнная, гарыстая (супастаўленне, суаднясенне з малюнкамі).

Пагорак. Часткі пагорка. Круты схiл, спадзiсты схiл (супастаўленне, суаднясенне з малюнкамі). Гара і пагорак (параўнанне).

Раўнiнная паверхня Рэспублiкi Беларусь, яе значэнне для чалавека. Нiзiна, узвышша (увядзенне паняццяў, супастаўленне, суаднясенне з малюнкамі). Зямная паверхня роднага краю. Ахова паверхнi ад з'яўлення сметнiкаў, яраў.

Фiзiчная карта Рэспублiкi Беларусь, яе ўмоўныя колеры і знакі. Родны край на карце Радзiмы. Асноўныя формы зямной паверхнi на фiзiчнай карце Рэспублiкi Беларусь.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзiцца частка ўрока).

Мэтавая прагулка ў прыроду: зямная паверхня роднага краю; падрыхтоўка кароткага паведамлення.

Практычныя работы: мадэляванне формаў зямной паверхнi з сырога пяску (глiны, пластылiну); практыкаваннi з макетам узгорка; выкананне найпрасцейшых замалёвак;

знаёмства з фізічнай картай Рэспублікі Беларусь; практыкаванні ў чытанні фізічнай карты Рэспублікі Беларусь: знаходжанне раўніннай паверхні, нізін, узвышшаў; вызначэнне месцазнаходжання свайго населенага пункта (свайго роднага краю) на фізічнай карце Рэспублікі Беларусь (устанаўліванне фішкі).

Карысныя выкапні (5 г., у тым ліку 1 г. на правядзенне экскурсіі)

Разнастайнасць карысных выкапняў (увядзенне паняцця), іх практычнае значэнне. Месцы і спосабы здабычы, ахова карысных выкапняў. Умоўныя абазначэнні карысных выкапняў на фізічнай карце Рэспублікі Беларусь.

Пясок і гліна – карысныя выкапні, якія выкарыстоўваюцца ў будаўніцтве (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя)**. Знешні выгляд, асноўныя ўласцівасці (параўнанне), спосабы здабычы. Вырабы з пяску і гліны.

Торф, нафта – гаручыя карысныя выкапні (класіфікацыя і дыферэнцыяцыя)*. Знешні выгляд, асноўныя ўласцівасці (параўнанне), спосабы здабычы, практычнае выкарыстанне. Небяспека ўзгарання гаручых карысных выкапняў і прадуктаў іх перапрацоўкі (назапашванне вопыту бяспечнай жыццядзейнасці).

Калійная і каменная (павараная) солі*. Знешні выгляд, асноўныя ўласцівасці (параўнанне), спосабы здабычы, практычнае выкарыстанне.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Экскурсія (1 г) у натуралістычны адзел краязнаўчага музея або да месцаў распрацоўкі і здабычы карысных выкапняў (па магчымасці).

Дэманстрацыя вопытаў па вывучэнні лёгка вызначаемых уласцівасцей пяску, гліны, торфу, паваранай солі (абмеркаванне назіранага, выснова).

Практычныя работы: распазнаванне ў калекцыях узораў вывучаемых карысных выкапняў; знаходжанне радовішчаў карысных выкапняў на фізічнай карце Рэспублікі Беларусь.

Прыродныя супольнасці (19 г., у тым ліку 2 г. на правядзенне экскурсіі, 1 г. – на абагульняючы ўрок)

Прыродныя багаці Рэспублікі Беларусь: лясы, вадаёмы, балоты, лугі (суаднясенне назваў з малюнкамі). Разнастайнасць умоў для жыцця раслін і жывёл на тэрыторыі нашай краіны (разважанне).

Лес – прыродны дом для многіх відаў раслін, жывёл, іншых арганізмаў. Разнастайнасць раслін лесу, іх роля ў лесе (разважанне). Ліставыя і іглічныя дрэвы (параўнанне, класіфікацыя і дыферэнцыяцыя, абагульненне, канкрэтызацыя).

Лясныя хмызнякі і трава. Атрутныя расліны лесу. Правілы збору лясных ягад, арэхаў. Лясныя кветкі не для букетаў. Расліны лесу, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь.

Грыбы, іх разнастайнасць, роля ў лесе (разважанне). Ядомыя і атрутныя грыбы. Папярэджанне атручвання грыбамі (назапашванне вопыту бяспечнай жыццядзейнасці).

Жывёлы – насельнікі лесу, іх разнастайнасць, роля ў лесе (разважанне). Лясныя звяры. Узаемасувязі паміж ляснымі жывёламі розных відаў.

Разнастайнасць лясных птушак, іх роля ў лесе (разважанне). Узаемасувязі паміж раслінамі і жывёламі лесу. Лясныя жывёлы, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. Чаму лес называюць прыроднай супольнасцю (выяўленне прычынна-следчых сувязей, выкарыстоўваючы ў маўленні словы таму што, таму).

Лясы Беларусі. Значэнне лясоў у прыродзе і жыцці чалавека. Неабходнасць аховы лясоў і іх насельнікаў. Правілы экалагічна абгрунтаваных паводзін у лесе (НЕ: шумець (зрываць, ламаць, збіваць, падыходзіць, разбураць, выносіць і іншыя). Састаўленне выказванняў пра паводзіны ў лесе, ужываючы часціцу «не».

Вадаёмы натуральныя (прыродныя) і штучныя (супастаўленне). Найбуйнейшыя рэкі і азёры Рэспублікі Беларусь. Часткі ракі.

Вадаём – прыродны дом для водных раслін, жывёл, іншых арганізмаў. Расліны вадаёмаў, іх роля ў вадаёме (разважанне). Расліны вадаёмаў, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь.

Жывёлы вадаёмаў, іх разнастайнасць і роля ў вадаёме (разважанне). Узаемасувязі паміж раслінамі і жывёламі вадаёма. Насельнікі вадаёма, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. Вадаём – прыродная супольнасць (аргументаваная выснова).

Значэнне вадаёмаў у прыродзе і жыцці чалавека. Крыніцы забруджвання вадаёмаў. Неабходнасць аховы вадаёмаў і іх насельнікаў. Правілы бяспечных паводзін адпачывальнікаў ля вадаёмаў (складанне выказванняў пра паводзіны ля вадаёма, выкарыстоўваючы словы можна, нельга).

Балота – прыродны дом для раслін, жывёл, іншых арганізмаў. Расліны балот, іх роля ў супольнасці (разважанне).

Жывёлы балот. Узаемасувязі паміж раслінамі і жывёламі балот. Балота – прыродная супольнасць (аргументаваная выснова па аналогіі). Значэнне балот у прыродзе і жыцці чалавека. Неабходнасць аховы балот і іх насельнікаў.

Луг – прыродны дом для раслін, жывёл, іншых арганізмаў. Расліны лугу, іх роля ў супольнасці (разважанне). Кармавыя, лекавыя, меданосныя, атрутныя лугавыя расліны. Расліны лугу, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь.

Жывёлы лугу, іх роля ў супольнасці (разважанне). Узаемасувязі паміж раслінамі і жывёламі лугоў. Луг – прыродная супольнасць (даказаць ці абвергнуць думку). Значэнне лугоў у жыцці чалавека. Неабходнасць аховы лугоў і іх насельнікаў. Правілы экалагічна абгрунтаваных паводзін на лузе.

Ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі (Бярэзінскі запаведнік, нацыянальны парк «Белавежская пушча» і іншае), іх роля (разважанне).

Паўтарэнне і абагульненне (1 г.) «Што мы даведаліся пра прыроду роднага краю».

Экскурсіі (2 г.): разнастайнасць раслін і жывёл у прыродных супольнасцях сваёй мясцовасці (па меркаванні педагагічнага работніка).

Дыдактычныя гульні: «Збяром цэлае з яго частак: Я – лес (вадаём, балота, луг), а вы – мае часцінкі. Хто вы?».

Прагляд відэафільмаў, праца з ілюстрацыйным матэрыялам аб прыродных супольнасцях Рэспублікі Беларусь.

Практычныя работы: чытанне фізічнай карты Рэспублікі Беларусь: знаходжанне і паказ буйных рэк і азёр, лясоў, балот; вызначэнне варыянтаў асабістага ўдзелу ў захаванні прыроды ў сваёй мясцовасці; адпрацоўка правіл паводзін у прыродзе, зыходзячы з прынцыпу «не нашкодзь прыродзе і сабе»; удзел ва ўборцы смецця ў прыродным асяроддзі, пасадках раслін, працах па доглядзе за раслінамі і жывёламі; праца з гербарнымі экзэмплярамі раслін; пазнаванне прыроднай супольнасці на закрытым малюнку шляхам пастаноўкі вучнямі пытанняў па вызначэнні яе зместу.

Вопыт прыродаахоўных паводзін: не выкідваць ў прыродзе бытавое смецце, не разводзіць вогнішчы, не мыць у вадаёмах ровары, на лугах не падпальваць траву, у лесе не разбураць мурашнікі, норы, гнёзды і іншае.

Цікавая сустрэча. Інспектар па ахове прыроды (ляснічы).

Разнастайнасць прыроды на Зямлі (8 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

назваць найбольш распаўсюджаныя расліны, жывёл розных месцаў пражывання на зямным шары (у межах заяўленых тэм), пазнаваць іх на малюнках, фотаздымках, слайдах, гербарных экзэмплярах, па слоўных апісаннях;

выяўляць рысы прыстасаванасці раслін і жывёл да ўмоў жыцця;

тлумачыць даступныя разуменню прычыны і следствы прыроднай разнастайнасці (у межах патрабаванняў дадзенай вучэбнай праграмы);

складаць кароткія славесныя характарыстыкі вывучаемых раслін і жывёл.

Разнастайнасць умоў для жыцця жывых арганізмаў на зямным шары (пашырэнне кругагляду). Залежнасць разнастайнасці раслін і жывёл ад наяўнасці сонечнага святла і цяпла, вільгаці (сувязі паміж нежывой і жывой прыродай).

Разнастайнасць раслін. Расліны сушы. Цеплалюбiвыя і холадаўстойлiвыя расліны (увядзенне паняццяў). Варыянты ахоўных прыстасаванняў у раслін да жыцця ва ўмовах спёкі і холаду.

Расліны і вільгаць: засухаўстойлiвыя і вільгацелюбiвыя (увядзенне паняццяў). Варыянты ахоўных прыстасаванняў у раслін да жыцця ва ўмовах недахопу і лiшку вільгаці.

Расліны і святло: святлалюбiвыя і цeneвынослiвыя (увядзенне паняццяў). Роля святла ў жыцці раслін. Варыянты прыстасаванасці раслін да жыцця ва ўмовах недастатковай асветленасці.

Расліны акiянаў і мораў. Варыянты прыстасаванасці раслін да ўмоў жыцця ў вадзе.

Разнастайнасць жывёл. Жывёлы – насельнiкi сушы. Варыянты прыстасаванасці да сезонных змен тэмпературы і ўмоў жыцця ў розных месцах зямнога шару.

Жывёлы – насельнiкi акiянаў і мораў. Прыкметы прыстасаванасці да пражывання ў вадзе.

Зямля – наш агульны дом. Унiкальнасць планеты Зямля – у наяўнасці жыцця. Уплыў дзейнасці людзей на прыроду. Адказнасць людзей за прыроду Зямлі.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзiцца частка ўрока).

Прагляд відэафiльмаў: разнастайнасць раслін і жывёл зямнога шару; прыгажосць прыроды Зямлі.

Гульня-падарожжа па розных прыродных тэрыторыях зямнога шару з выкарыстаннем фiзiчнай карты паўшар'яў, гербарных экзэмпляраў раслін, iлюстрацыйнага матэрыялу.

Чалавек – частка жывой прыроды, яго здароўе і бяспека
(15 г., у тым лiку 1 г. на правядзенне абагульняючага ўрока)

Фармiруемыя ўменнi, у тым лiку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

адказна ставiцца да ўласнага здароўя;

назваць, паказваць на сабе і на таблiцах вивучаемыя часткi цела (органы) чалавека (у межах заяўленых тэм); сачыць за станам сваёй скуры, валасоў, пазногцяў, чысцiнёй адзення, абутку, прымаць меры па лiквiдацыі выяўленых недахопаў; самастойна кантраляваць правiльную пасадку за сталом падчас чытання, пiсьма;

знаходзiць кропкi вызначэння пульсу, падлiчваць удары за адну хвiлiну;

падтрымлiваць чысцiню ў памяшканнi, праветрываць яго, пазбягаючы скразняку; вызначаць нясвежыя і сапсаваныя прадукты па колеры, паху;

выконваць гiмнастыку для вачэй, працiраць шкло ачкоў па меры неабходнасці, засцерагаць вочы ад пылу, бруду, яркага святла; правiльна выбiраць месца для чытання, пiсьма, прагляду тэлеперадач, сачыць за працягласцю заняткаў за камп'ютарам;

самастойна паласкаць рот, чысцiць нос, мыць вушы, насуха iх выцiраць; вызначаць прадукты на густ, па паху, прадметы навобмацак;

звяртацца па дапамогу ў выпадку недамагання; адэкватна мець зносіны з доктарам; правiльна паводзiць сябе пры захворванні; выкарыстоўваць «сiгналы трывогi» ў экстрэмальных сiтуацыях;

выкарыстоўваць у мове асабовыя займеннiкi з прыназоўнiкамі, словы, якiя выражаюць месцазнаходжанне органаў цела чалавека; удзельнiчаць у дыялогах-роспытах, звязаных са станам здароўя і бяспекай.

Агульнае знаёмства з будовай арганiзма чалавека. Органы і сiстэмы органаў (увядзенне паняццяў).

Скура, яе роля ў арганiзме. Правiлы догляду за скурай, пазногцямi, валасамi, адзеннем, абуткам. Дзеяннi, небяспечныя для скуры. Раны, драпiны, ранкi – адкрытыя «вароты» для мiкробаў (аналiз сiтуацый). Першая дапамога пры невялiкiх пашкоджаннях скуры (першапачатковы вопыт).

Шкiлет і мышцы (увядзенне паняццяў), iх роля ў арганiзме. Роля рухальнай дзейнасці (фiзiчнай працы, фiзкультуры) у ўмацаванні і развiцці мышц і шкiлету. Дзеяннi, небяспечныя для мышц і костак. Тэлефоны 101, 102, 103, 104, 112.

Паставa (асанкa), яe парушэннi. Уплыў прaвiльнaй паставы пры сядзeннi, стаяннi, хадзьбe нa фaрмiрaвaннe паставы. Рoля фiзiчнaх прaктыкaвaннaў для фaрмiрaвaннa прaвiльнaй паставы.

Оргaны крoвaзвoрoтy (сэрцa, кривяносныя сасуды) (увядзeннe пaняццaў), iх рoля ў aргaнiзмe. Пульс. Знaчэннe рухaльнaй актывнaсцi (рaнiшнaй зaрaдкi, урoкaў фiзiкултурy, руxoмaх гульняў, пaсiльнaй фiзiчнaй прaцы нa свeжым пaвeтры) вa ўмaцaвaннi сэрцa.

Дыхaннe. Оргaны дыхaннa (увядзeннe пaняццa), iх рoля ў aргaнiзмe. Гiгiенa дыхaннa. Знaчэннe свeжaгa пaвeтрa для здaрoўя. Чaмy вaжнa дыхaць прaз нoс. Шкoдa курэннa, тытунёвaгa дымy.

Прaстудныя зaхвoрвaннi, iх прыкметы i прaфiлaктыкa. Пaвoдзiны пaдчaс прaстуды. Знaчэннe i спoсaбы зaгaртoўвaннa. Шкoдa пeрaхaлaджэннa i пeрaгрaвaннa.

Стрaвaвaннe. Рaзнaстaйнaсць прaдуктaў хaрчaвaннa: рaслiнныя, мaлoчныя, мясныя (клaсiфiкaцыя). Оргaны стрaвaвaннa (увядзeннe пaняццa), iх рoля ў aргaнiзмe. Вывeдeннe з aргaнiзмa шкoднaх i нeпaтрэбнaх рэчывaў.

Гiгiенa хaрчaвaннa. Знaчэннe прaвiльнaгa хaрчaвaннa для здaрoўя. Пaпярэджaннe хaрчoвaх атручaвaннaў. Шкoдa aлкaгoлю для здaрoўя.

Нярвoвaя сiстэмa (увядзeннe пaняццa): гaлaўны мoзг, спiнны мoзг, нeрвы. Рoля нярвoвaй сiстэмy ў aргaнiзмe. Гiгiенa нярвoвaй сiстэмy.

Сoн – лeпшы aдпaчынaк для нярвoвaй сiстэмy. Прaцяглaсць снy для вучнaў мaлoдшых клaсaў. Умoвы, якiя зaбязпeчвaюць дoбры сoн. Пaдрыхтoўкi дa снy. Чaгo нe вaртa рaбiць пeрaд снoм (aнaлiз сiтyaцый).

Оргaны пaчуццaў, iх знaчэннe для чaлaвeкa. Вoчы – оргaны зрoкy, iх рoля ў прaцэсe пaзнaннa нaвaкoльнaгa свeтy. Гiгiенa зрoкy. Дзeяннi, нeбязпeчныя для oргaнaў зрoкy.

Вушы – оргaны слыхy, iх рoля ў прaцэсe пaзнaннa нaвaкoльнaгa свeтy. Гiгiенa слыхy. Дзeяннi, нeбязпeчныя для oргaнaў слыхy.

Оргaны густy, нюхy, дoтyкy, iх рoля ў спaзнaннi нaвaкoльнaгa свeтy. Дзeяннi, нeбязпeчныя для oргaнaў густy, нюхy. Прaвiлы гiгiены пoлaсцi рoтy, нoсy, скурy.

Пaўтaрэннe i aбaгульнeннe (1 г.). «Штo мы дaвeдaлiся прa aргaнiзм чaлaвeкa, ягo здaрoўe i бязпeкy».

Нaзiрaннi (сaмaнaзiрaннi) зa стaнaм улaснaй скурy; змянeннeм паставы пры няпрaвiльнoм сядзeннi з выкaрыстaннeм «мaйкi-схeмy» (мaйкa, нa якoй нaмaлявaны груднaя клeткa i хрyбeтнiк); дыхaльнaмi рухaмi (удых-выдых).

Прaктычныя рaбoты: мaдэлявaннe будoвы цeлa чaлaвeкa, у тым лiкy сiстэм унутрaнних oргaнaў (у мeжaх зaяўлeных тэм); дэманстpaцыя спoсaбу прaвeркi прaвiльнaй паставы; рaзвучвaннe кoмплeксaў фiзiчнaх прaктыкaвaннaў для рaнiшнaй зaрaдкi, зрoкaвaя гiмнaстыкi; вызнaчэннe прыкмет, улaсцiвaсцeй прaдмeтaў з укaзaннeм фyнкцый кoжнaгa oргaнa пaчуццaў.

Інстpуктыўныя зaняткi: прыёмы дoгляду зa скурaй рук (нoг, твaру), вaлaсaмi, пaзнoгцямi, oргaнaмi пaчуццaў; прыёмы ўтpымaннa ў чысцiнi aдзeннa, aбyткy; прыёмы aкaзaннa пeршaй дaпaмoгi пры нeвaлiкiх пaшкoджaннaх скурy (рaнкaх, удaрaх); спoсaбы звoрoтy пa дaпaмoгy ў экстрeмaльнaх сiтyaцыяx.

Цiкaвaя сустрэчa. Мeдыцынскi рaбoтнiк.

Чaлaвeк – чaсткa грaмaдствa (9 г.)

Пa прыступкaх дa сaмaстoйнaсцi (5 г.)

Фaрмiруeмыя ўмeннi, у тым лiкy нeaбxoдныя для выкaрыстaннa ў пaўсядзeнным жыццi:

асэнсoўвaць i ў дaступнaй фoрмe дaвaць aцэнкy свaeй сaмaстoйнaсцi ў штoдзeнных спрaвaх i ўчынкaх, звязвaючы iх з фiзiчнoм узрoстaм;

фaрмулaвaць i прaктычнa выкoнвaць aснoўныя прaвiлы мaрaльнaсцi ў aднoсiнaх з нaвaкoльнaмi людзьмi;

aцэнвaць свae ўчынкi i ўчынкi свaix тaвaрышaў з пaзiцы aдпaвeднaсцi iх пaняццям «дoўг i aбaвязaк», «сцiплaсць», «вывaвaнaсць», «прaўдзiвaсць i сумлeннaсць» i iншыя.

Мы становімся дарослымі. Абавязак і абавязкі навучэнцаў. Як вырасці сапраўдным чалавекам.

Аднакласнікі і сябры (аналіз падзей школьнага жыцця). Правілы жыцця ў калектыве. Узаемадапамога і супрацоўніцтва паміж аднакласнікамі. Дзяўчынкі і хлопчыкі. Каго можна назваць сапраўдным сябрам.

Азбука суседскіх адносін (аналіз сацыяльных сітуацый). Добрыя манеры паводзін. Каго называюць выхаваным чалавекам. Добрыя словы і ўчынкі ў дачыненні да іншых людзей як паказчыкі выхаванасці.

Прыгожае і брыдкае вакол нас. Прыгажосць знешняя і ўнутраная. Каго называюць сціплым чалавекам. Радаваць іншых – радавацца самому. Спазнаючы свет, мы спазнаем і змяняем сябе.

Галоўнае правіла добрых адносін паміж людзьмі. Добрыя справы і ўчынкі не напаказ.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя працы: аналіз жыццёвых сітуацый з вылучэннем і ацэнкай маральнага боку учынкаў; прагназаванне паводзін і дзеянняў навучэнцаў пасля вывучэння тэмы.

Разыгрыванне сітуацый (можна ў парах, групах): «Сардэчнае дабром акупляецца», «Учора схлусіў – і заўтра хлусам назавуць».

Мова – асноўны спосаб зносін людзей (4 г.)

Фарміруемыя ўменні, у тым ліку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыцці:

выконваць правілы культурных зносін і паводзін падчас размовы з аднагодкамі і дарослымі людзьмі з выкарыстаннем адэкватнай мімікі, жэстаў, тонаў;

ацэньваць свае маўленчыя паводзіны з пункту гледжання іх дапушчальнасці і адэкватнасці.

Роля зносін для развіцця чалавека. Зносіны вусныя і пісьмовыя. Культура зносін (увядзенне паняцця). Асаблівасці гаворкі: гучнасць, тэмп, выразнасць (аналіз маўленчых сітуацый).

Правілы паводзін падчас размовы. Роля пазітыўных зносін у сумеснай дзейнасці, папярэджанні канфліктаў.

Этыкет тэлефоннай размовы.

Неславесныя спосабы зносін (міміка, жэсты, тон), іх уплыў на паразуменне паміж суразмоўцамі.

Умееце гаварыць – умеіце слухаць. Які я суразмоўца, які я слухач (развіццё рэфлексіўных здольнасцей). Ці цікава са мной мець зносіны іншым людзям.

Паўтарэнне і абагульненне (адводзіцца частка ўрока).

Практычныя работы: адпрацоўка этыкетных формул зносін з людзьмі, якія побач, у розных сітуацыях, у тым ліку па тэлефоне; практыкаванні ва ўпраўленні гучнасцю, тэмпам, выразнасцю сваёй прамовы; чытанне чыстагаворак, скарагаворак, урыўкаў тэксту ў розным тэмпе, з рознай гучнасцю.

Разыгрыванне сітуацый (можна ў парах, групах): «Гутарка па тэлефоне», «Пагаворым праз шкло», «Раскажы вершы рукамі».

ПРЫКЛАДНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Да канца года ў вучняў фарміруюцца першапачатковыя ўяўленні, у тым ліку жыццёва значымыя, а (аб):

планеце, на якой мы жывём, ці форме Зямлі; космасе і касманаўтах; спосабах выявы Зямлі, яе паверхні (глобус, фізічная карта); мацерыках і акіянах; спосабах практычнага арыентавання на мясцовасці; гарызонце, баках гарызонту;

асаблівасцях прыроды Рэспублікі Беларусь: асноўных формах зямной паверхні, карысных выкапняў, прыродных супольнасцях; некаторых прыстасоўвальных

асаблiвасцях раслiн i жывёл да ўмоў пражывання ў прыродных супольнасцях; ахоўных прыродных тэрыторыях;

разнастайнасцi прыродных умоў, раслiн i жывёл на Зямлi;

будове цeла чалавека, асноўных сiстэмах органаў i iх ролi ў арганiзме; некаторых спосабах папярэджання захворванняў;

неабходнасцi развiцця самастойнасцi ў паўсядзённым жыццi (дома, у школе); зносінах як пра адну з умоў развiцця чалавека, спосабах зносiн.

Вучнi засвойваюць i ўжываюць у самастойнай гаворцы паняццi (абагульняючыя словы, тэрмiны):

глобус, фiзiчная карта паўшар'яў, полюс, экватар, мацярык, акiян, гарызонт, лiнiя гарызонту, арыентаванне на мясцовасцi, бакi гарызонту, кампас, фiзiчная карта Рэспублiкi Бeларусь, формы зямной паверхнi, раўнiна, гара, пагорак, нiзiна, узвышша, карысныя выкапнi, прыродная супольнасць, орган, сiстэма органаў.

Вучнi асвойваюць i ўжываюць у самастойнай гаворцы назвы:

палюсоў, мацерыкоў, акiянаў; асноўных бакоў гарызонту; асноўных формаў зямной паверхнi, карысных выкапняў i прыродных супольнасцей Рэспублiкi Бeларусь; важнейшых органах i сiстэме органаў цeла чалавека.

У вучняў фармiруюцца ўменнi, у тым лiку неабходныя для выкарыстання ў паўсядзённым жыццi:

паказваць на глобусе i фiзiчнай карце паўшар'яў мацерыкi, акiяны;

называць, паказваць на фотаздымках першага касманаўта, касманаўтаў-бeларусаў;

паказваць на адкрытай мясцовасцi лiнiю гарызонту; называць асноўныя бакi гарызонту, вызначаць iх па кампасе;

называць асноўныя формы зямной паверхнi, найбуйнейшыя рэкi i азёры Бeларусi, паказваць iх на фiзiчнай карце Рэспублiкi Бeларусь;

называць вивучаемыя вiды карысных выкапняў, распазнаваць у калекцыях iх узоры, паказваць буйныя радовiшчы карысных выкапняў на фiзiчнай карце Рэспублiкi Бeларусь;

называць найбольш распаўсюджаныя вiды раслiн, жывёл вивучаемых прыродных супольнасцях (лясы, вадаёмы, лугi, балоты), распазнаваць, паказваць iх у рэальнай абстаноўцы, на малюнках (фотаздымках) (па 4–5);

прыводзiць прыклады прыстасоўвальных асаблiвасцей некаторых вiдаў раслiн, жывёл да ўмоў жыцця ў прыродных супольнасцях;

тлумачыць (у межах патрабаванняў дадзенай вучэбнай праграмы) найпрасцейшыя ўзаемасувязi памiж нежывой i жывой прыродай, усярэдзiне жывой прыроды (памiж раслiнамі i жывёламі, памiж рознымi вiдамі жывёл);

фармуляваць (у даступнай форме) i практычна выконваць правiлы паводзiн у прыродных супольнасцях: у лесе, каля вадаёма i на вадзе, на лузе, балоце;

называць найбольш распаўсюджаныя раслiны, жывёл розных месцаў пражывання на Зямлi (у межах заяўленых тэм), пазнаваць iх на малюнках, фотаздымках, слайдах, па моўных апiсаннях;

складна распавядаць аб прыродных супольнасцях па прапанаваным плане (або без яго); складаць (вусна) параўнальнае апiсанне двух вiдаў раслiн, жывёл, выкарыстоўваючы словы для выбару (або без iх);

называць, паказваць на сабе i на таблiцах вивучаемыя часткi цeла (органы) чалавека (у межах заяўленых тэм);

выконваць жыццёва значымыя практычныя дзеяннi, накіраваныя на ахову свайго здароўя (у межах заяўленых тэм);

сачыць за станам сваёй адзежы, абутку, прымаць меры па лiквiдацыi выяўленых недахопаў;

знаходзiць кропкi вызначэння пульсу, падлiчваць удары за адну хвiлiну;

падтрымліваць чысцiню ў памяшканнi, праветрываць яго, пазбягаючы скразняку; вызначаць нясвежыя i сапсаваныя прадукты па колеры, паху;

выконваць гiмнастыку для вачэй, правiльна выбiраць месца для чытання, лiсты, прагляду тэлеперадач, выконваць дазволеную працягласць заняткаў за камп'ютарам;

паведамляць дарослым аб прыкметах выеўленага ў сабе нядужання; выкарыстоўваць «сігналы трывогі» ў экстрэмальных сітуацыях;

асэнсоўваць і ў даступнай форме даваць ацэнку сваёй самастойнасці ў штодзённых справах і ўчынках, звязваючы іх з фізічным узростам;

фармуляваць і практычна выконваць асноўныя правілы маральнасці ў адносінах з навакольнымі людзьмі;

ацэньваць свае ўчынкі і ўчынкі сваіх таварышаў з пазіцыі адпаведнасці іх паняццям «доўг і абавязак», «сціпласць», «выхаванасць», «праўдзівасць і сумленнасць» і іншыя;

выкарыстоўваць вербальныя і невербальныя спосабы камунікацыі ў навучальных і рэальных жыццёвых сітуацыях.

* Назіранне за сезоннымі з'явамі.

** Прадметы рукатворнага свету.